

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ

Чусова О. М.

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

на здобуття освітнього ступеня магістр
здобувачами вищої освіти всіх форм навчання
спеціальності 053 «Психологія»

ОДЕСА
ОНЕУ
2024

УДК: 378.12:159.9 (038)

Ч 94

Укладач:

Чусова О. М. – канд. пед. наук, ст. викладач

Рецензенти:

Бабчук О. Г. – завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського», канд. психол. наук, доцент (зовнішній рецензент)

Сіленко А. О. – доктор політ. наук, професор

Шрагіна Л. І. – доктор психол. наук, доцент

Рекомендовано до друку
кафедрою мовної та психолого-педагогічної підготовки
Протокол № 1 від 28 серпня 2024 р.

Ч 94 **Чусова О. М.**

Педагогіка і психологія вищої школи: термінологічний словник. Одеса: ОНЕУ, ротапринт, 2024. 57 с.

Термінологічний словник з дисципліни «Педагогіка і психологія вищої школи» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти всіх форм навчання спеціальності 053 «Психологія».

УДК 378.12:159.9 (038)

© Чусова О. М., 2024

© Одеський національний економічний університет, 2024

ПЕРЕДМОВА

Володіння сучасною термінологією є однією з найважливіших ознак професіоналізму фахівців соціономічної сфери та необхідною умовою для розвитку професійної компетентності, підвищення якості психологічної допомоги та ефективної комунікації в науковому та практичному середовищі.

Знання спеціальної лексики демонструє високий рівень підготовки майбутніх фахівців, дозволяє точно й однозначно передавати думки, концепції та ідеї. Фахові терміни є основою академічної літератури й досліджень.

Термінологічний словник допомагатиме структурувати й систематизувати знання здобувачів вищої освіти, виділяючи важливі категорії, концепції та класифікації. Це полегшить процес навчання й запам'ятовування інформації.

Термінологічний словник сприятиме продуктивному опануванню знань з навчальної дисципліни «Педагогіка і психологія вищої школи».

Словник систематизовано за алфавітним порядком. Джерелами слугували: тлумачні словники та інші довідкові видання, енциклопедії, підручники, монографії, періодика.

Зміст термінологічного словника, охоплює усі теми навчальної дисципліни «Педагогіка і психологія вищої школи»:

1. Загальні основи педагогіки вищої школи.
2. Зміст процесу навчання у вищій школі.
3. Організація навчально-виховного процесу.
4. Теоретичні основи психології вищої школи.
5. Студент як суб'єкт навчально-професійної діяльності.
6. Психологія діяльності та особистості викладача вищої школи.
7. Психологія суб'єктної професійно-освітньої взаємодії та комунікації в середовищі вищого навчального закладу.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Абітурієнт (від лат. *abituriens* – той, що збирається йти) – особа, яка закінчує загальноосвітній навчальний заклад. В Україні з кінця 50-х років ХХ століття термін «абітурієнт» набув іншого значення: особа, що вступає до вищого або середнього спеціального навчального закладу.

Автономія вищого навчального закладу – самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених Законом «Про вищу освіту».

Авторитарний стиль педагогічної діяльності – характеризується формально-функціональним підходом до студента; організовуючи діяльність, викладач спирається тільки на власне уявлення про «середнього» студента і власні абстрактні вимоги до нього; у своїх діях і оцінках викладач, як правило, суб'єктивний і стереотипний, діє в основному, за допомогою наказів, чітких вказівок і приписів, обов'язкових для безумовного виконання.

Авторитет викладача (лат. *autoritas* – влада, вплив) – інтегральна характеристика його професійної, педагогічної та особистісної позиції у колективі, яка виявляється у процесі взаємовідносин з колегами та студентами і впливає на результативність навчально-виховного процесу.

Агогіка (гр. *α* – не й *agoge* – відведення, віднесення) – наука про шляхи запобігання відхиленням у поведінці людини.

Ад'юнкт – особа, зарахована до вищого військового навчального закладу (ВНЗ із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії.

Адаптація (лат. *adaptatio* – пристосовувати) – пристосування особистості до існування в соціумі відповідно до його норм і вимог, а також згідно з потребами, мотивами та інтересами самої людини.

Адаптація професійна – включення особистості в систему суспільної виробничої діяльності і пристосування до цієї діяльності

Академік – академічне звання в Україні, яке мають дійсні члени НАН України і низки галузевих академій. А. обираються Загальними зборами даної академії з числа вчених, які збагатили науку працями визначного наукового значення. Існують також звання почесний А. та іноземний член. Звання А. існує також в академіях зарубіжних країн.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової

та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Академія – це вищий навчальний заклад (військова, сільськогосподарська, управління персоналом тощо), діяльність якого спрямована на розвиток освіти, науки й культури шляхом проведення наукових досліджень і навчання на всіх рівнях вищої, післявузівської та додаткової освіти переважно в одній із галузей науки, техніки чи культури; вищі наукові центри – Національна Академія наук України, академії наук зарубіжних країн, галузеві (педагогічних, медичних, аграрних, правничих та інших наук).

Акмеологія (від грец. акме – вершина, вищий ступінь чогось)-міждисциплінарна галузь наукового знання, яка досліджує засоби досягнення особистістю найбільш високого рівня професійної майстерності і реалізації нею власного потенціалу в професійній галузі.

Акредитація – процедура надання вищому навчальному закладові певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за цією програмою на предмет: відповідності стандарту вищої освіти; спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання; досягнення заявлених у програмі результатів навчання.

Аксіологія - вчення про цінності суспільства, соціальних груп та особистості.

Активізація пізнавальної діяльності – мобілізація викладачем інтелектуальних, моральних та фізичних сил студентів для досягнення конкретної мети навчання й виховання.

Активні методи (технології) навчання (active teaching methods (technologies) – сукупність способів навчання, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, що є суб'єктом навчання.

Активність (лат. activus – діяльний) – риса особистості, що характеризується енергією впливу людини на навколишній світ і подоланням перешкод на шляху до мети.

Акцентуація характеру (лат. accentus – наголос) – граничний варіант, наслідок посилення окремих рис характеру.

Алгоритм – сукупність та послідовність дій, правил для рішення певної задачі.

Аналіз (гр. analysis – розкладання) – метод наукового дослідження, що полягає в уявному чи фактичному розкладанні цілого на його складові. У психології – мисленнева операція, що передбачає розчленування об'єктів у свідомості, виділення їх окремих частин, елементів, ознак і властивостей.

Аналіз продуктів діяльності – метод вивчення кількісного і якісного складу матеріалізованих результатів психічної діяльності особистості – архівних матеріалів, щоденників, креслень, малюнків, виготовлених предметів тощо.

Андрагогіка - педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається вивченням проблем освіти, самоосвіти і виховання дорослих.

Анкетування (лат. *enquerege* – розслідувати, читати) – метод збирання фактів на основі письмового самозвіту досліджуваних за спеціально розробленою програмою.

Антинаркогенне виховання – виховна діяльність, спрямована на формування в молоді несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків).

Асиметрія функціональна півкуль головного мозку – неоднаковість функціонального призначення лівої і правої півкуль головного мозку людини. Ліва півкуля забезпечує оперування вербальнознаковою інформацією, а права – образами дійсності.

Асистент (від лат. *assistens* – присутній, помічник) –

1) Перше наукове звання в Україні, яке присвоюється ректором ВНЗ за постановою вченої ради особам, які закінчили вищу школу і мають достатню кваліфікацію для ведення викладацької або науково-дослідної роботи під керівництвом професора або доцента.

2) Помічник професора в читанні лекцій, проведенні лабораторних і практичних занять у ВНЗ.

3) Помічник екзаменатора в середній школі.

Асистент-стажист – особа, яка має вищу освіту ступеня магістра, навчається в асистентурі-стажуванні ВНЗ за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчої майстерності.

Аспірант – особа, зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії. Бесіда – метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовників інформацію, що цікавить викладача, за допомогою заздалегідь підготовлених запитань. Благополучна сім'я – сім'я з високим рівнем внутрісімейної моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем.

Аспірантура (від лат. *aspiro* – прагну) – в Україні форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів. Організована в 1925 році Існує очна (3 роки) із забезпеченням аспірантів державною стипендією і заочна А. (4 роки). В А. приймають осіб, які виявили здатність до науковопедагогічної чи науково-дослідної діяльності, мають закінчену вищу освіту і склали вступні екзамени. Аспірант працює під керівництвом наукового керівника, складає екзамени кандидатського мінімуму, готує дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата наук.

Атестація – це встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти.

Атестація вищого навчального закладу – підтвердження державою здатності вищого навчального закладу до проведення навчально-виховного процесу на рівні державних стандартів якості освіти відповідно до заявленого статусу. Атестації підлягають усі ліцензовані вищі навчальні заклади.

Атракція (лат. *attractio* – притягування) – привабливість одного партнера по спілкуванню для іншого.

Афективно-комунікативна функція спілкування (лат. *affectus* – хвилювання і *communio* – спілкуюся, пов'язую) – функція спілкування, що проявляється у зміні інтенсивності, а інколи й модальності емоційних станів людини в процесі спілкування.

Б

Бакалавр - освітньокваліфікаційний рівень фахівця, який здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійні уміння і здатний розв'язувати професійні завдання, передбачені відповідними посадами у певній галузі народного господарства.

Бар'єри спілкування педагогічні (франц. *barriere* - перешкода) – психологічні перешкоди, які виникають у спілкуванні викладача зі студентами.

Батарей тестів – упорядкований набір тестів, їх сукупність для вивчення стану засвоєння знань, певного педагогічного чи психічного явища або процесу.

Бесіда – діалогічний метод навчання, суть якого полягає в тому, що викладач шляхом уміло поставлених запитань спонукає здобувачів до роздумів, до аналізу в певній логічній послідовності фактів і явищ, що вивчаються, і сприяє самостійному формуванню відповідних теоретичних висновків та узагальнень.

Болонський процес (*Bologna process*) – система заходів спрямована на структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень з метою створення європейського наукового й освітянського простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи.

В

Валідність – комплексна характеристика психодіагностичної методики (тесту), що включає відомості щодо сфери явищ, які досліджуються, та репрезентативності діагностичної процедури стосовно до них.

Вид діяльності (людини) – характеристика діяльності залежно від способів і форм її здійснення. Вид діяльності визначається станом взаємодії фахівця з узагальненим об'єктом діяльності протягом усього циклу існування об'єкта.

Викладання – діяльність викладача в процесі навчання, під час якої він ставить перед студентами пізнавальні завдання, повідомляє нові знання, організує спостереження, лабораторні, практичні, індивідуальні заняття, керує самостійною роботою, перевіряє якість знань, умінь і навичок студентів.

Викладацька діяльність – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

Виробнича практика - метод навчання, що застосовується для забезпечення умінь майбутнього фахівця використовувати отримані наукові знання в реальних ситуаціях на виробництві, в професійній діяльності та ін.

Виробнича функція (трудова, службова) – сукупність обов’язків, що виконує фахівець відповідно до займаної посади і які визначаються посадовою інструкцією або кваліфікаційною характеристикою.

Вихованість – комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і рівнем сформованості у неї суспільно значущих якостей, що відображають ступінь її розвитку.

Виховання – процес цілеспрямованого впливу, метою якого виступає засвоєння студентом необхідного для життя в суспільстві соціального досвіду і формування прийнятої суспільством системи цінностей; соціально і педагогічно обумовлений процес розкриття сутнісних сил людини, її потенційних людських можливостей. Вихованість – комплексна характеристика особистості, враховує наявність і рівень сформованості в неї суспільно значущих якостей. Виховуючі ситуації – спеціально організовані педагогічні умови для формування в студентів мотивів позитивної поведінки чи подолання недоліків.

Виховання вузькому значенні – це цілеспрямований, систематичний, спеціально організований процес взаємодії вихователя і вихованців з метою формування особистості в цілому або окремих якостей особистості відповідно до вимог суспільства.

Вихователь – у широкому значенні – особа або організація, яка здійснює виховання; людина, яка покликана або призначена передавати досвід попередніх поколінь молоді; у вузькому значенні – посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді у навчально-виховних закладах.

Виховуючі відносини в загальноосвітній школі – це спеціально організована під педагогічним керівництвом вчителя творча, морально-естетична взаємодія суб'єктів виховання, спрямована на досягнення мети виховання, зумовлена всією системою суспільних відносин, загальнолюдських і національних цінностей, відповідає певному стану розвитку суспільства».

Вища атестаційна комісія України (ВАК України) – державний орган, який присуджує наукові ступені науковим і науково-педагогічним працівникам усіх галузей науки, техніки, освіти й культури. Створена 1992, почала діяти з 1993.

Вища освіта – рівень освіти, яку одержують на базі середньої загальної або професійної освіти у вищих навчальних закладах і який підтверджується

офіційно визнаними документами (дипломами, сертифікатами тощо). В. о. – результат засвоєння такої сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, яка дає можливість спеціалістові самостійно й відповідально вирішувати дослідницькі і практичні завдання, творчо використовуючи й розвиваючи досягнення культури, науки, техніки. Мета В. о. – всебічний розвиток особистості студента, забезпечення наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які повинні визначати темпи і рівень суспільного прогресу. Специфіка В. о. – безпосередня взаємодія освіти й наукової діяльності, вивчення навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до актуальних досягнень науки і практики, підвищені вимоги до соціально-громадянської і фахової підготовки випускників навчальних закладів.

Вищий військовий навчальний заклад (ВНЗ із специфічними умовами навчання) – ВНЗ державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Вищий навчальний заклад – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Відповідальність – якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору користі і шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із суспільними нормами, законами.

Військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Вікова криза – нетривалий за часом (до 1 року) період розвитку людини, що характеризується бурхливими психологічними змінами.

Вікова педагогіка – галузь педагогіки, що досліджує закони та закономірності виховання, навчання й освіти, організаційні форми і методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп.

Вікова періодизація (класифікація) – поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками.

Віковий період – відрізок життя індивіда, який досягає певного ступеня розвитку і має характерні, відносно стійкі якісні особливості.

Вікові особливості – характерні для певного періоду життя анатомо-фізіологічні, психічні та соціальні властивості.

Вміння – здатність людини виконувати певну діяльність на основі набутих знань та навичок з акцентом на свідомий і творчий характер цього поняття; ефективні дії в умовах, які постійно змінюються.

Воля – свідома організація і саморегуляція людиною своєї діяльності і поведінки, спрямована на подолання труднощів при досягненні поставлених цілей.

Вправа – метод навчання, який полягає у багаторазовому повторенні певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння. Вправа спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і коригуванням.

Вчена рада – орган, що розглядає основні напрями науководослідної та навчальної роботи ВНЗ, науково-дослідної установи чи науково-виробничого об'єднання. Розрізняють спеціалізовані ради по захисту дисертацій і присудженню вчених ступенів та ради ВНЗ, науководослідної установи.

Вчене звання – звання, яке присвоюється науковим працівникам залежно від виконуваної ними науково-дослідної роботи (доцент, професор; академічні звання – член-кореспондент, дійсний член (академік) НАН України або галузевих академій).

Г

Галузь знань – основна предметна ділянка освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка.

Гармонійний розвиток (гр. harmonia – стрункий порядок, зв'язок) – співмірний розвиток фізичних сил і розумових здібностей людини.

Геніальність (лат. Genialis – властивий генієві, плідний) – найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляється у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення.

Гештальт (нім. Gestalt – образ, форма) – цілісна форма, структура, цілісний образ – одне з основних понять гештальтпсихології, яке було введено для опису своєрідних цілісних характеристик образів чи психічних структур.

Гомогенна група – група однорідна за своїм складом (одного рівня успішності, група юнаків тощо).

Готовність магістра освіти до педагогічної діяльності – це складне багатокомпонентне утворення, що має динамічну структуру й включає професійно-педагогічну спрямованість, розвинені педагогічні здібності, систему наукових знань, умінь і навичок, компетенцій та компетентностей, оволодіння якими дозволяють випускнику магістратури здійснювати продуктивну педагогічну діяльність.

Гра дидактична – спеціально організована навчальна діяльність, за допомогою якої особистість пізнає оточуючий світ.

Громадська думка – система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їх діяльності і спілкування та виражає ставлення до різних явищ, подій, що становлять загальний інтерес.

Громадянська компетентність – здатність особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов’язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов’язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.

Громадянська освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов’язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною, захищеною.

Громадянсько-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на усвідомлення громадянами України власної відповідальності за розвиток успішної країни та важливості турботи про благо українського народу;

Група – об’єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їх спільній діяльності, зокрема в спілкуванні.

Групова форма – спосіб організації навчальної роботи, яка передбачає виконання певного завдання групою у межах загальної мети (ланкова бригада, кооперативно-групово, диференційовано-групово).

Гуманізація виховання – пріоритет завдань, самореалізації особистості студента, створення умов для вияву обдарованості і талантів, формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої.

Гуманізація вищої освіти (лат. *humanitas* – людство, людяність) – основна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції: повагу і довіру до студента, прийняття його як творчої особистості, створення сприятливих умов для розкриття її здібностей і самовизначення.

Гуманізм, з точки зору філософії, – це визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, на гідне життя. У психологічному плані сутність гуманізму полягає в обумовленні моральними цінностями установці на інших, здатності до переживання за них, співчуття, співучасті і співпраці. У педагогічному плані гуманізм означає людяність, рису характеру, яка найповніше виявляється у любові та повазі до людей і передбачає високий рівень вимогливості.

Г

Гендерне (англ. gender - рід) виховання - систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованця з метою формування поваги до особистості незалежно від статі.

Д

Девіантна поведінка – дії, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у конкретному суспільстві морально-соціальним нормам.

Демократизація освіти – принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію, регіоналізацію в управлінні освітою, автономізацію навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності, поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів, перехід до державногромадської системи управління освітою, співробітництво в системах «учитель-учень», «викладач-студент» у навчально-виховному процесі на засадах довіри, взаєморозуміння і взаємоповаги.

Демонстрування (лат. demonstratio – показування) – метод навчання, що передбачає використання приладів, дослідів, технічних установок та ін.

Державний стандарт освіти – сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівнів підготовки випускника навчального закладу.

Дидактика (didactics) – галузь педагогіки, в якій розглядається теорія освіти й навчання; галузь педагогіки, що вивчає закономірності і принципи навчання, досліджує проблеми змісту, методів, форм і технологій навчання.

Дидактика вищої школи – розділ педагогіки вищої школи, який вивчає закономірності і принципи навчання, досліджує проблеми змісту, методів, форм і технологій професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах ВНЗ.

Дидактична гра (didactic game) – активна навчальна діяльність з імітаційного моделювання досліджуваних систем, явищ, процесів; метод (технологія) навчання, що дає змогу формувати в студентів уміння й навички або систему уявлень і понять шляхом вправлення в процесі ігрової діяльності.

Дидактична мета – очікуваний, раніше запланований викладачем результат навчальної діяльності, спрямований на поліпшення засвоєння студентами знань, набуття вмінь та навичок.

Дидактична система (didactic system) – це сукупність взаємопов'язаних елементів, якими є цілі навчання, зміст навчання, методи навчання, засоби й організаційні форми навчання.

Дидактичні принципи – принципи навчання, які визначають зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи згідно з загальними цілями виховання і закономірностями процесу навчання; основні вимоги до організації навчального процесу, виконання яких має забезпечити його оптимальні результати.

Дидактогенія – викликаний порушенням педагогічного такту з боку вихователя (педагога, викладача, тренера тощо) негативний психічний стан вихованця (пригнічений настрій, страх, фрустрація і т. д.), який негативно

впливає на його діяльність і міжособистісні стосунки. Д. може бути причиною психоневрологічних захворювань.

Динамічний стереотип (гр. stereos – твердий і typos – відбиток, форма) – стійка система тимчасових умовнорефлекторних зв'язків у корі головного мозку, яка формується у людини при багаторазовому повторенні впливів зовнішнього середовища.

Дипломна робота (дипломний проект) – кваліфікаційна робота, що призначена для об'єктивного контролю ступеня сформованості умінь вирішувати типові задачі діяльності, які, в основному, віднесені в ОКХ до організаційної, управлінської та виконавської (технологічної, операторської) виробничих функцій.

Дисертація (лат. dissertatio – розвідка, дослідження) – наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття вчених ступенів кандидата і доктора наук. Захищають Д. на спеціалізованих радах по захисту Д. у ВНЗ і науково-дослідних установах. Затверджує Д. Вища атестаційна комісія України.

Дискусія – метод групового обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних думок.

Диспут (як метод навчання і виховання) (лат. disputo – міркувати, сперечатися) – спір на наукову, літературну чи іншу тему, колективне обговорення питань, що хвилюють.

Дистанційне навчання (ДН) – сучасна освітня технологія з використанням засобів передачі навчально-методичної інформації на відстань (телефони, телебачення, радіо, модемний та супутниковий зв'язок, комп'ютери, аудіовізуальні засоби навчання та ін). Технологія ДН сприяє зростанню ефективності навчального процесу, активізації учнів, підвищенню інтересу до навчання, можливості використання унікального досвіду видатних педагогів різних країн, збагаченню вітчизняних освітніх технологій, формуванню більш гнучкої системи освітніх курсів та дисциплін, більш якісному контролю знань учнів та ін.

Дисципліна – свідоме дотримання студентами правил і норм поведінки, чітке й організоване виконання ними своїх обов'язків, підпорядкування громадським інтересам.

Диференціація в освіті – процес та результат створення відмінностей між частинами освітньої системи /підсистем.

Диференційоване навчання (лат. differentia – різниця) – спосіб організації навчально-виховного процесу, що враховує типові психологічні особливості учнів, студентів.

Діалог (dialogue) – процес комунікації (взаємодії) суб'єктів, в ході якого відбувається не просто обмін інформацією, а виявлення точок зору, смислових позицій, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів партнерів.

Ділова гра (business game) – засіб моделювання різноманітних умов професійної діяльності методом пошуку нових способів її виконання; групова вправа з вироблення послідовності рішень в штучно створених умовах, що імітують реальну ділову (виробничу) обстановку.

Діяльність (діяльність людини) – динамічна система взаємодій людини із навколишнім світом, в яких вона досягає свідомо поставлених цілей, що з’являються внаслідок виникнення у неї певних потреб. У процесі діяльності людина виступає як суб’єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміни об’єкта діяльності.

Догматичне навчання – вид навчання, суть якого зводиться до того, щоб зміст усіх навчальних предметів завчався напам’ять; така організація навчання, при якій: знання, що підлягають засвоєнню, надаються у готовому вигляді, бездоказово; заучування знань механічне, не вимагає їх розуміння й осмислення; відтворення знань дослівно.

Доктор наук – другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв’язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Доктор філософії – освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра, що присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Докторант – в Україні – науковець, який має науковий вчений ступінь кандидата наук і вступив до докторантури АН, АПН чи інших галузевих академій та ВНЗ України для підготовки докторської дисертації.

Докторантура – в Україні вищий ступінь у системі підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, частина системи безперервної освіти. Запроваджена в Україні у 30-х роках, скасована в 1956 р., відновлена в 1987 р. Діє при провідних вищих начальних закладах, наукових установах і організаціях. Термін підготовки в Д. не перевищує 3 років. Докторантам виплачується державна стипендія. Для надання допомоги докторантам у проведенні дисертаційних досліджень за місцем їхньої підготовки можуть призначатися наукові консультанти.

Дослідна робота – метод навчання, що передбачає пошукові завдання і проекти, які дають змогу індивідуалізувати навчання, розширити обсяг знань (студентів).

Дослідницький рівень професійної діяльності – уміння проводити дослідження систем із метою перевірки їх відповідності заданим властивостям, уміння вибирати з множини систему, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати задачі діяльності, знання методики дослідження систем та методів оцінки ефективності їх застосування під час вирішення конкретних задач діяльності.

Доцент (від лат. docents – той, хто навчає) – вчене звання для викладачів. Присвоює Міністерство освіти України особам, які мають, як правило,

науковий ступінь кандидата наук, друковані наукові праці або винаходи, обрані на посаду Д. за конкурсом і працюють на цій посаді не менше року.

Другий (магістерський) рівень – це рівень вищої освіти, що відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю/спеціалізацією, загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Духовна культура – це такий спосіб свідомої організації особистістю своєї індивідуальної сенсожиттєвої діяльності у сфері духовного і матеріального виробництва, який забезпечує їй всебічну самореалізацію, самоздійснення її сутнісних сил, різноманітних життєпроявів.

Духовність (spirituality) – процес та стан актуалізації у внутрішньому світі людини моральних, естетичних, світоглядних цінностей.

Е

Екзамени, іспити (від лат. examen - зважування, випробовування) - одна з форм перевірки знань, умінь і навичок студентів. Екзамени у вищій школі можуть бути вступними, семестровими, курсовими, в кінці навчального року і державними (після закінчення всього курсу навчання у ВНЗ).

Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у людини культури взаємодії з природою.

Економічне виховання – спеціально організована педагогічна діяльність, що спрямована на розвиток економічного мислення сучасної людини у масштабах своєї сім'ї, виробництва, держави.

Експеримент – метод вивчення об'єкта за яким дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних умов або використанню природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості.

Експлуатаційний рівень професійної діяльності – уміння під час виконання конкретних задач діяльності тестувати та аналізувати роботу системи з метою виявлення та усунення пошкоджень і знання методів аналізу функціонування системи та методів аналізу, пошуку та усунення пошкоджень.

Екстерн (від лат. externus – зовнішній, сторонній) – особа, яка складає екзамени при навчальному закладі, не відвідуючи систематично навчальні заняття в ньому. Е., що успішно склав іспити, дістає такі самі права, як і особи, що закінчили повний курс цього навчального закладу.

Екстернат – система навчання, що ґрунтується на самостійному вивченні курсу навчального закладу (без систематичного відвідування занять) з наступним складанням іспитів за цей курс.

Елективний курс - навчальна дисципліна, яка вивчається за вибором студента.

Емпатія (гр. empatheia – співпереживання) – здатність людини емоційно відгукуватися на переживання інших людей, чуйність, емоційна проникливість.

Естетична культура – сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу.

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості.

Естетичне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси.

Етика (гр. *etos* – звичай, правила) – наука про мораль, природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в умовах суспільства.

Ефект ореолу (лат. *effectus* – виконання, дія і франц. *aureole* – сяяння) – вплив загального враження про людину чи раніше одержаної інформації про неї на сприймання і оцінку її як особистості.

Ефективність виховання – співвідношення між метою виховання і результатами, досягнутими у процесі формування особистості, соціальних груп.

Є

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

З

Загальна освіта – сукупність основ наук про природу, суспільство, мислення, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії (С. Гончаренко).

Загальна педагогіка – галузь педагогіки, що вивчає головні теоретичні та практичні питання виховання, навчання і освіти, досліджує проблеми навчально-виховного процесу.

Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, мовними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення («Про освіту»).

Загальні методи – методи, що застосовуються в школі при вивченні різних навчальних предметів.

Загальні форми організації навчання – способи організації навчальної діяльності на уроках та інших конкретних формах навчання.

Здатки – потенційні можливості розвитку певних психологічних якостей, які реалізуються або не реалізуються.

Задача діяльності – потреба, що виникає в певних умовах і може бути задоволена в результаті визначеної структури діяльності, до якої належить: предмет, засіб, процедура, умови, продукт діяльності.

Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

Закон – це внутрішній і необхідний, всезагальний і суттєвий зв'язок предметів і явищ об'єктивної дійсності; загальні необхідні і суттєві зв'язки між предметами і процесами.

Закономірності – об'єктивно повторювальна послідовність явищ і процесів, що відзеркалюють причинно-наслідкові зв'язки явищ і процесів.

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості.

Закономірності навчання – стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів, навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.

Залік – одна з форм перевірки знань студентів ВНЗ. Складання всіх З., передбачених навчальним планом на даний семестр, є обов'язковою умовою для допуску студента до екзаменаційної сесії.

Заочна освіта – середня або вища освіта, яку дістають, як правило, без відриву від виробництва, в основному шляхом самостійних занять за встановленими вищим навчальним закладом навчальними планами та програмами.

Засіб діяльності (праці) – об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності, або те, що, звичайно, називають «знаряддям праці», і стимули, що використовуються, наприклад, у діяльності управління.

Засновник вищого навчального закладу – органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано ВНЗ. Права засновника, передбачені Законом «Про вищу освіту», набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством.

Засоби навчання – джерела інформації або спеціальні пристосування, які допомагають здійснювати навчальний процес (прилади, навчальна література, комп'ютери та ін.).

Звичка – автоматична дія чи елемент поведінки, які стали потребою.

Здатність – властивість індивіда здійснювати, виконувати, робити щонебудь, поводити себе певним чином; у тому числі психічний та фізичний стан індивіда, в якому він спроможний виконувати певний вид продуктивної діяльності.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, що виявляються в діяльності, є умовами її успішного виконання і спричиняють

відмінності в динаміці оволодіння необхідними для людини знаннями, вміннями та навичками.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації;

Зміст виховання – система цінностей світової і національної культури, яку учні повинні засвоїти, зберегти і розвинути відповідно до поставленої мети і завдань виховання.

Зміст вищої освіти – система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей студентів, формування їх світогляду, поведінки, підготовку до суспільного життя та професійної діяльності. Зміст освіти різний для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації. Зміст навчання поділяється на: нормативну частину змісту навчання (обов'язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики як змістові модулі із зазначенням їх обсягу й рівня засвоєння, а також форм державної атестації); вибірккову частину змісту навчання (рекомендований для засвоєння зміст навчання, сформований як змістові модулі із зазначенням їх обсягу та форм атестації, призначений для задоволення потреб і можливостей особистості, регіональних потреб у фахівцях певної спеціалізації спеціальності, з урахуванням досягнень наукових шкіл і ВНЗ).

Змістовий модуль – система навчальних елементів, що поєднані за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові.

Знання – результат процесу діяльності пізнання, перевірене суспільною практикою і логічно упорядковане відображення її у свідомості людини. Знання – категорія, яка віддзеркалює зв'язок між пізнавальною й практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень та образів, орієнтовних основ дій тощо, яка має певний обсяг і якість. Знання можливо ідентифікувати тільки за умови їх проявлення у вигляді вмінь виконувати відповідні розумові або фізичні дії.

Знання фундаментальні – знання щодо соціальних і професійних норм діяльності особи, основа її освіти та професійної підготовки. Фундаментальні знання формують здатність особи опановувати нові знання, орієнтуватися у проблемах, що виникають, виконувати задачі діяльності, що прогножуються. Фундаментальні знання є інваріантні у відношеннях: наряду підготовки до певної галузі освіти; спеціальності до наряду підготовки; спеціалізації до спеціальності.

I

Ідея педагогічна - новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші стосунки або зв'язки у педагогічній діяльності.

Індивід (лат. *individuum* – неподільне) – 1) людина як одинична природна істота, представник виду *Homo sapiens*. 2) особа в групі або суспільстві.

Індивідуалізація навчання - організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей студентів з метою забезпечення сприятливих умов для реалізації їх пізнавальних можливостей, потреб, інтересів.

Індивідуальна робота – реалізація індивідуального підходу, що включає в себе як особистісний контакт з учнем, так і опосередкований вплив на нього через колектив, родину, яка потребує довготривалої та систематичної роботи, варіювання організаційних форм і методів роботи з врахуванням індивідуальних особливостей кожного учня для забезпечення всебічного та цілісного розвитку.

Індивідуальна форма організації навчання – передбачає виконання школярем навчального завдання самостійно на рівні його навчальних можливостей та без взаємодії з іншими школярами, з використанням допомоги вчителя безпосередньо чи опосередковано.

Індивідуальний підхід – принцип педагогіки, якій передбачає організацію педагогічної взаємодії з врахуванням індивідуальних особливостей учнів, виховання, умов життя; принцип педагогіки, за яким навчально-виховна робота має бути заснована на знаннях якостей і властивостей особистості, умов життя кожної дитини; дійова увага до кожного учня, його творчої індивідуальності.

Індивідуальний стиль діяльності – стійке поєднання індивідуальних особливостей виконання людиною певних видів діяльності.

Індивідуальність – це своєрідність психіки особистості індивіда, її неповторність. Вона проявляється в рисах темпераменту і характеру, в емоційній і волевій сферах, в інтересах, потребах і здібностях людини.

Інновації – новостворені/застосовані і/або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери.

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Інноваційна освітня технологія – це якісно нова сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, яка привносить суттєві зміни до результату освітнянського процесу і є багатокомпонентною моделлю, що включає в себе: навчальну інноваційну технологію (підбір операційних дій педагога з вихованцем, у результаті яких суттєво покращується мотивація студентів до навчального процесу); виховну інноваційну технологію (мистецькі засоби і прийоми впливу на свідомість особистості студента з метою формування в нього особистісних цінностей у контексті загальнолюдських); управлінську інноваційну технологію (сучасні економічні, психологічні, діагностичні, інформаційні технології, що створюють умови для оперативного й ефективного прийняття керівником управлінського рішення).

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність удосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Інноваційний процес у вищій освіті - це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення. Він реалізується за такими напрямками:

а) удосконалення, пов'язанні з модифікацією, раціоналізацією, модернізацією форм і методів навчально-виховного процесу;

б) радикальні нововведення, пов'язані з трансформацією традиційної системи в альтернативну;

в) комплексні (комбінаторні) нововведення, які охоплюють елементи освіти, як удосконалення, так і трансформації.

Інновація педагогічна - процес створення, поширення і використання нових засобів (нововведень) для вирішення педагогічних проблем, які раніше розв'язувалися по-іншому.

Інсайт (англ. insight – осягнення) – миттєве усвідомлення розв'язку певної задачі, вирішення проблеми, момент осягання.

Інститут – самостійний вищий навчальний заклад або частина (структурний підрозділ) університету, академії, який реалізує професійні освітні програми з низки напрямів науки, техніки і культури та здійснює наукові дослідження.

Інтерактивна гра – метод навчання, заснований на досвіді, отриманому в результаті спеціально організованої соціальної взаємодії учасників з метою зміни індивідуальної моделі поведінки.

Інтерактивні методи (технології) навчання (interactive learning methods (technologies) – сукупність способів цілеспрямованої посиленої міжсуб'єктної взаємодії педагога і учнів, послідовна реалізація яких створює оптимальні умови для їх розвитку.

Інтерактивні технології – різновид активних (інтенсивних) технологій.

Інтеріоризація (лат. interior – внутрішній) – процес перетворення зовнішніх, реальних дій із предметами на внутрішні, ідеальні дії.

Інтроверсія (лат. intro – усередину і vertere – повертати) – спрямованість свідомості й уваги, думок, почуттів і переживань людини на свій внутрішній світ.

Інформатизація вищої освіти – в широкому розумінні – комплекс соціально-педагогічних нововведень, пов'язаних з насиченням ВНЗ інформаційною продукцією, технічними засобами і інформаційними технологіями, у вузькому – упровадження в заклади вищої освіти інформаційних засобів, що ґрунтуються на мікропроцесорній техніці, а також інформаційної продукції і педагогічних технологій, які базуються на цих засобах.

Інформаційна освітня технологія (IOT) – така модель навчально-виховного процесу, у якій мета досягається насамперед за рахунок

найповнішого використання можливостей комп'ютерів (комп'ютерних мереж) та програмного забезпечення.

Інформаційно-навчальне середовище ВНЗ – сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між студентами, викладачем і засобами нових інформаційних технологій, а також формуванню пізнавальної активності студентів за умови наповнення компонентів середовища (різні види навчального, демонстраційного обладнання, програмні засоби й системи, навчально-наочні посібники тощо) предметним змістом конкретної навчальної дисципліни.

Історія педагогіки – галузь педагогіки, що вивчає розвиток педагогічних ідей і практику освіти в різні історичні періоди.

К

Кандидат наук (від лат. *candidatus* – одягнений у біле) – науковий ступінь в Україні, що присуджується особам з вищою освітою, які склали кандидатський мінімум і прилюдно захистили кандидатську дисертацію. Ступінь К. н. присуджують спеціалізовані учені ради ВНЗ (факультетів) або науково-дослідних установ. Кандидатські дисертації розглядає Вища атестаційна комісія України.

Кандидатський мінімум – іспити, які складають аспіранти і пошукувачі наукового ступеня кандидата наук, що готуються до захисту дисертації у ВНЗ і науково-дослідних установах України. К. м. включає екзамени з трьох предметів: філософії, однієї з іноземних мов (англійської, французької, німецької, іспанської чи італійської) і спеціальності згідно з темою дисертації.

Категорії – найбільш загальні фундаментальні поняття, які відображають загальні властивості і відношення дійсності та пізнання.

Кафедра – це базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу державної/комунальної форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю/спеціалізацією чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене/почесне звання.

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту;

Кейс метод (*case method*) – метод ситуативного навчання на конкретних прикладах.

Клас задачі діяльності – ознака рівня складності задач діяльності, що вирішуються фахівцем.

Класифікація – поділ та групування об'єктів за певними ознаками і встановлення між ними зв'язків.

Коефіцієнт розумової обдарованості (IQ) (англ. *Intellectual quotient* – коефіцієнт інтелектуальності) – стандартизований кількісний показник рівня розумового розвитку людини, який одержують за допомогою тестів інтелекту.

Коледж – галузевий ВНЗ або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Колектив (лат. *collectivus* – збірний, нагромаджений) – група, в якій міжособистісні стосунки опосередковуються суспільно цінним і особистісно значущим змістом спільної діяльності.

Колоквіум (від лат. *colloquium* – розмова, бесіда) – одна з форм навчальних занять у системі вищої освіти, що має на меті виявити і поліпшити знання студентів з найбільш важливих тем навчального курсу.

Комп'ютеризація навчання – застосування комп'ютера як засобу навчання у навчальному процесі з різною метою. Система комп'ютерного навчання містить технічне (комп'ютер), програмне і навчальне забезпечення.

Компетентнісний підхід – це орієнтація на єдині вимоги до освітніх стандартів у Європі.

Компетентнісний підхід в освіті (*competency approach in education*) – це спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток компетентностей особистості.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Компетенція – включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної сфери, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Предметна сфера у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності.

Комунікативний підхід в освіті (*communicative approach in education*) – універсальна ідея, яка визначає, розкриває, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти.

Комунікація (*communication*) – це стан (процес) співбуття та взаємодії людини (соціальної групи) у світі.

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд) – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо. К. складається зі стисло викладених основних положень, фактів і прикладів. Конспектування є одним із способів організації пізнавальної діяльності студентів, форм їх самостійної роботи.

Контроль якості вищої освіти – система заходів, які здійснює третя сторона з метою перевірки характеристик якостей особистості випускника вищого навчального закладу, та їх порівняння з установленими вимогами й визначення відповідності кінцевим цілям вищої освіти.

Конформність (лат. *conformis* – подібний, відповідний) – здатність людини за внутрішньої незгоди піддаватися тиску групи, що проявляється у зміні її поведінки відповідно до вимог групи.

Концепція – це система взаємопов'язаних наукових положень, котрі використовує дослідник для досягнення потрібного результату. Концепція може ґрунтуватися на загальноприйнятих теоріях певної наукової школи (про що необхідно вказати у посиланнях на першоджерела та цитуванні літератури), а може бути авторською, тобто розкривати власні теоретичні міркування дослідника.

Концепція педагогічна - система конструктивно-критичних поглядів на педагогічну діяльність і пропозицій щодо її удосконалення. Педагогічна концепція повинна спиратись на результати досліджень та емпіричні дані.

Корекційна педагогіка (лат. *corectio* – виправлення, поліпшення) – галузь педагогіки, предметом якої є виховання, навчання та освіта дітей із вродженими чи набутими відхиленнями у фізичному або психічному розвитку.

Креативність – творчі можливості людини, які виявляються в здатності знаходити нові варіанти оптимального вирішення проблеми, сприймати та генерувати нові ідеї.

Кредит - згідно з додатком 1 Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікації - це точно задокументована мінімальна умовна одиниця вимірювання «вартості» будь-якої зі складових навчальної програми, виконаної студентом під час навчання.

Кредит (національний кредит у системі вищої освіти України) – обсяг навчального матеріалу, який з урахуванням терміну засвоєння студентами окремих навчальних елементів (відповідно до психофізіологічних норм засвоєння при використанні оптимальних форм, методів і засобів навчання та контролю) може бути засвоєний за 54 години навчального часу (сума годин аудиторної й самостійної роботи студента за тиждень).

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП) - модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць.

Кредитно-модульна технологія – цілісний алгоритм повного засвоєння знань та вмінь майбутніми фахівцями за структурно-інтегрованими освітньо-професійними програмами в кредитних вимірах, свідомим самостійним вибором студентами навчальних дисциплін з метою прикладання максимальних інтелектуальних зусиль для їх вчасного засвоєння за модульним принципом, з дотриманням психолого-педагогічних та кібернетичних вимог до навчального процесу в межах модуля, навчальної дисципліни, міждисциплінарного курсу і ступеня підготовки загалом.

Критерії ефективності педагогічного процесу – показники, що виражають рівень освіти і вихованості студентів.

Критерії майстерності педагога – доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (характер взаємовідносин з усіма учасниками виховного процесу), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності).

Культура – 1) це філософська категорія, яка застосовується для визначення творчої діяльності особистостей, спрямованої на створення, збереження, розповсюдження, обмін і використання сукупності матеріальних і духовних цінностей суспільства, які служать усебічному розвитку самої особистості; 2) специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою.

Культура педагогічної діяльності – рівень виконання викладачем своїх професійних обов'язків.

Культура поведінки (лат. culture – догляд, освіта, розвиток) – дотримання основних норм людського спілкування, вміння знаходити адекватні засоби у взаємодії з оточуючими.

Культурний педагог – це: гуманна особистість; духовно багата особистість, яка володіє творчими здібностями, віддана своїй справі, захоплена нею; творча особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, наділена розвиненим прагненням до творіння; незалежна особистість, здатна до самовизначення у світі культури.

Куратор (лат. curator, від суро – піклуюсь) – викладач ВНЗ, який надає психолого-педагогічну підтримку, забезпечує наукове консультування студентів та здійснює педагогічний супровід академічної групи в ВНЗ.

Л

Лабораторна робота (лат. labor – праця) – метод навчання, що передбачає проведення самостійних експериментів і дослідів студентами за завданням викладача із застосуванням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок та інших технічних засобів. Лабораторний метод охоплює теоретичне обґрунтування теми викладачем, визначення мети заняття, ознайомлення студентів із матеріалами і апаратурою, пояснення етапів роботи та правил техніки безпеки, фіксування результатів роботи та їх аналіз і захист.

Лабораторний метод – вид дослідницької самостійної роботи учнів, що проводиться за завданням вчителя в спеціально пристосованому для проведення дослідів приміщенні, де є необхідне обладнання; практичний метод навчання, оснований на проведенні експериментів, тобто на створенні умов, які дозволяють виявити будь-яке явище для дослідження причин його вияву, протікання.

Лекція (лат. lectio – читання) – як метод навчання передбачає усний виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою матеріалу. Як метод виховання реалізується шляхом послідовного, системного викладу певної проблеми, який має на меті сформувати у слухачів певні погляди і переконання.

Лекція бінарна – лекція, яка передбачає проблемний виклад матеріалу в діалозі двох викладачів, що моделює реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань двома дослідниками.

Лекція вступна – лекція, що дає загальне уявлення про завдання і зміст навчальної дисципліни, розкриває її структуру і логіку, викликає до неї інтерес, показує її взаємозв'язок з іншими предметами.

Лекція заключна – лекція, що передбачає підведення підсумків вивченого матеріалу з певної навчальної дисципліни, виділення вузлових питань і зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання.

Лекція із заздалегідь запланованими помилками – лекція, що передбачає вкраплення у її текст певної кількості заздалегідь підібраних помилок змістового, методичного характеру, які студенти повинні виявити.

Лекція проблемна – лекція, що передбачає засвоєння нової інформації шляхом її «відкриття», вирішення протиріччя.

Лекція-візуалізація – лекція, на якій перетворюють у візуальну форму усну інформацію, використовуючи такі демонстраційні матеріали, які не тільки доповнюють слова, а й самі виступають змістовими повідомленнями.

Лідер (англ. leader – вести, керувати) – особистість, за якою інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, що зачіпають їх інтереси і визначають напрям та характер діяльності всієї групи.

Ліцей (лікей) – освітній заклад, який здійснює освітню діяльність на основі загальноосвітніх програм середньої (повної) загальної освіти і дає учням загальну середню освіту з поглибленим вивченням низки предметів, як правило, природничо-наукового і технічного профілів та допрофесійною підготовкою.

Ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності.

Ліцензування (від лат. licentia – свобода, право) вищих навчальних закладів – визначене державою право вищого навчального закладу на здійснення навчально-виховної діяльності за державними вимогами згідно з заявленим статусом.

М

Магістр (лат. magister – начальник, учитель) – освітньокваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання, отримав досвід їх застосування для розв'язання професійних завдань у певній галузі народного господарства. Програма підготовки в магістратурі надає випускникові знання й навички наукової, педагогічної та дослідницької діяльності. Випускникові присвоюється кваліфікація магістра й видається диплом, в якому зазначається спеціальність підготовки або галузь знань.

Меланхолік (гр. melas – чорний і chole – жовч) – людина, яка має меланхолічний темперамент, що характеризується переважанням процесів

гальмування над процесами збудження в корі головного мозку, а також слабкими психічними процесами.

Мета (ціль) навчання – ідеальне передбачення кінцевих результатів навчання; те, до чого прагнуть викладач та студенти. Процес навчання переслідує три основні групи взаємопов'язаних цілей:

- 1) освітня – озброєння студентів науковими знаннями, професійними і загальнонавчальними вміннями, навичками;
- 2) розвиваюча – розвиток мови, мислення, пам'яті, творчих здібностей;
- 3) виховна – формування світогляду, моральних поглядів, естетичної культури.

Мета виховання – попередньо визначені (прогнозовані) результати підготовки підростаючого покоління до життя, що відображаються у їх особистісному розвитку і формуванні, яких прагнуть досягнути у процесі виховної роботи; сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство.

Мета вищої освіти (the purpose of higher education) – розвиток особистості, сутністю якої є суб'єктність, духовність, соціальна та професійна компетентності як основа (умова, критерій) ефективної взаємодії у світі.

Мета навчання – бажаний результат засвоєння змісту освіти.

Метод (грец. μέθοδος – шлях дослідження чи пізнання) – спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений особливостями досліджуваного об'єкта. З розвитком науки відбувається розвиток і диференціація М., що приводить до виникнення вчення про методи – методології.

Метод виховання (гр. methodos – спосіб пізнання) – спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців певних поглядів, переконань, а також навичок поведінки.

Метод ілюстрації та демонстрації – наочний метод навчання, який передбачає показ конкретних предметів та явищ навколишньої дійсності чи їх зображень, які сприймаються за допомогою органів чуттів.

Метод навчання – спосіб упорядкованої взаємодії викладача та студентів, за допомогою якого вирішуються проблеми освіти, виховання і розвитку особистості в процесі навчання.

Метод науково-педагогічного дослідження – спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання.

Метод роботи з книгою – спосіб організації самостійної роботи учнів з друкованим текстом, що дає їм змогу глибоко осмислити матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні.

Методи виховання – способи спільної взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців з метою досягнення виховних цілей.

Методи контролю й аналізу ефективності виховання – методи виховання, що передбачають з'ясування результативності конкретних виховних заходів, виховної роботи загалом у певному колективі.

Методи навчання (methods of education) – способи досягнення навчальної мети, які забезпечують оволодіння знаннями, уміннями та навичками, формування світогляду, розвиток здібностей людини.

Методи навчання у вищій школі – логічний ланцюг взаємопов'язаних дій викладача і студента, за допомогою яких передається і сприймається зміст, який переробляється і відтворюється.

Методи науково-педагогічних досліджень – способи, прийоми, процедури та операції емпіричного і теоретичного пізнання й вивчення явищ педагогічної діяльності.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності – сукупність методів, спрямованих на оволодіння студентами знань, формування умінь та навичок.

Методи стимулювання – методи навчання, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню особистості студента.

Методика – сукупність засобів, умов, і пов'язаних у систему логікою процесу досягнення, потрібного і результату. Методика включає стратегію отримання нового педагогічного знання, її окремих кроків і в цілому визначає програму дослідження, його конкретні завдання.

Методика викладання у вищій школі (teaching method in high school) – це галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета в системі вищої освіти.

Методика дослідження – комплекс методів, процедура, послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворюючих дій, операцій та впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань.

Методика навчального предмета – галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення конкретної навчальної дисципліни. Оскільки загальні закономірності навчання вивчаються дидактикою, М. окремого навчального предмета правомірно розглядати як часткову (прикладну) дидактику.

Методичне об'єднання – одна з організаційних форм колективної методичної роботи в системі підвищення кваліфікації вчителів.

Методологічні основи – сукупність вихідних філософських ідей, які лежать в основі дослідження природних або суспільних явищ і які чинять вирішальний вплив на теоретичну інтерпретацію цих явищ; науковий фундамент з позицій якого дається пояснення основних педагогічних явищ і розкривається її закономірності.

Методологія – система принципів, норм і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, вчення про методи пізнання.

Методологія педагогіки – сукупність теоретичних положень про педагогічне пізнання перетворення дійсності. Методологія займається теоретичними проблемами шляхів і засобів наукового пізнання та закономірностей наукового дослідження як творчого процесу. Поняття методологія у більш вузькому смислі слова означає теорію наукового пізнання в конкретних наукових дисциплінах.

Міжпредметні зв'язки – взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою.

Модуль – відносно цілісний і логічно завершений елемент побудови навчального курсу, що, як правило, відповідає середній за обсягом навчальній темі.

Модуль (гр. *modulus* – міра) – логічно завершена частина теоретичних знань і практичних умінь з певної навчальної дисципліни.

Модульне навчання – система навчання, яка містить у собі дві сторони: організаційну (модульний навчальний план, модульний розклад, модульний календарний план) та процесуальну (модуль, модульний урок).

Модульний урок – це структура та послідовність елементів уроку, кожен з яких включає в себе порцію змісту навчального матеріалу і керівництво до роботи з ним засноване на варіативності рівнів його складності та шляхів руху від одного навчального елементу до другого.

Модульно-рейтингова технологія навчання – це цілісний алгоритм організації повного засвоєння знань та вмінь за модульним принципом із дотриманням психолого-педагогічних і кібернетичних вимог до навчального процесу та рейтинговим підсумуванням результатів навчання за семестр, рік і весь період навчання.

Молодший бакалавр – освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої-професійної програми. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Моніторинг в освіті - процедура систематичного збирання даних про стан освіти на загальнодержавному, регіональному чи інституційному рівнях з метою оцінювання її якості та ефективності, управління і контролю, динаміки та прогнозування розвитку.

Мораль (лат. *moris*– звичай) – система ідей, принципів, законів, норм і оцінок, що регулюють стосунки між людьми.

Моральна свідомість – один із аспектів суспільної свідомості, що відображає реальні стосунки і регулює моральний аспект діяльності людини.

Моральне виховання – один з видів виховання, який передбачає цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів та формування звичок й навичок моральної поведінки відповідно до певної ідеології.

Мотив – спонукальна причина дії і вчинків людини, яка безпосередньо пов'язана із задоволенням потреб; усвідомлена причина, яка обумовлює вибір дій і вчинків; предмет, який спонукає до вибору дій.

Мотив навчання (лат. *movere* – штовхати, приводити в рух) – спонукальна причина навчально-пізнавальної діяльності людини.

Мотивація (*motivation*) – сукупність причин психологічного характеру (система мотивів), які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їх початок, спрямованість і активність.

Н

Навички – дії, які завдяки багаторазовим повторенням стають автоматичними і чиняться без усвідомленого контролю.

Навички – компоненти практичної діяльності, які проявляються під час виконання необхідних дій, доведених до досконалості шляхом багаторазових вправ.

Навчальна дисципліна (у ВНЗ) – педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо будь-якої галузі діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості у тих, хто навчається, певної сукупності умінь і навичок.

Навчальна програма – державний нормативний документ, у якому розкривається зміст освіти з кожного предмету в кожному класі і визначається система наукових знань, світоглядних і морально-естетичних ідей, практичних умінь та навичок, якими необхідно опанувати учням, і кількість годин на їх вивчення.

Навчальний елемент (дидактична одиниця) – мінімальна доза навчальної інформації, що зберігає властивості навчального об'єкта.

Навчальний об'єкт – навчальна інформація певного обсягу, що має самостійну логічну структуру та зміст, і дає змогу оперувати цією інформацією у процесі розумової діяльності.

Навчальний план – це державний нормативний документ, який визначає підсумоване навантаження учнів і його розподіл за етапами навчання і класами, встановлює перелік навчальних предметів, обов'язковий для вивчення в усіх школах, а також рухомий компонент, що включає навчальні предмети, які вводяться за розсудом регіонів і шкіл;

Навчальний посібник – книга, в якій матеріал розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші а також довідкові відомості (довідники, хрестоматії, словники, збірники вправ і задач, тощо).

Навчальний предмет – дидактично обґрунтована система знань, умінь і навичок, відібраних із відповідної науки чи мистецтва для вивчення в навчальному закладі та адаптована до певного віку учнів.

Навчальний процес - система організації навчально-виховної роботи, в основу якої покладена органічна єдність викладання і учіння, спрямована на досягнення результатів навчання, виховання і розвитку студента.

Навчальний процес у вищій школі (educational process in high school) – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання і які опосередковуються метою освіти.

Навчальний рік – час, що відводиться для занять у навчальному закладі, від їхнього початку до літніх канікул, тривалість навчального процесу, що визначається на підставі галузевих стандартів вищої освіти.

Навчання – це цілеспрямований процес взаємодії вчителя і учнів, у ході якого здійснюється засвоєння знань, формування вмінь і навичок, їх розвиток і виховання.

Надійність – характеристика методики/тесту, яка віддзеркалює точність психодіагностичних вимірів, а також стійкість результатів тесту до впливу сторонніх випадкових чинників.

Наочно-образне мислення – мислення образами, уявленнями, перетворення ситуації в образній формі.

Напрямок підготовки за професійним спрямуванням у вищій освіті – група спеціальностей зі спорідненим змістом вищої освіти та професійної підготовки.

Наступність у навчанні – послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу.

Наука – соціально-значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність. Н. є складовою духовної культури суспільства. Термін «наука» вживають також для позначення окремих галузей наукового знання.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системо-утворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Науковий світогляд – цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, екологічних, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності й самої себе.

Наукові працівники – особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору/контракту професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

Науковість навчання – дидактичний принцип, реалізація якого забезпечує оволодіння студентами науковими знаннями, сприяє формуванню наукової картини світу. В основі принципу науковості лежить об'єктивна закономірність: наукова картина світу, яка є наслідком засвоєння наукових знань про світ, може бути сформована лише на основі системи наукових знань про природу, суспільство і психіку людини. Принцип Н. н. висуває низку вимог до змісту освіти і методів навчання. Зміст освіти має містити тільки достовірні наукові факти й істини, не допускається будь-якого їх спотворення. До змісту освіти обов'язково включаються провідні, визначальні наукові теорії. Здійснення принципу Н. н. вимагає озброєння студентів методами наукового пізнання.

Науково-дослідна діяльність –

1) індивідуальна та колективна взаємодія вчених щодо збагачення та розвитку культури і цивілізації за допомогою точного, об'єктивного та системного знання про світ, людину і її діяльність;

2) робота педагогів-учених (теоретиків та методистів), що займаються обґрунтуванням (проекуванням, конструюванням) оптимально

функціонуючих навчально-виховних систем на кожному рівні освіти і педагогічної системи в цілому, що створюють необхідні передумови для подальшої оптимальної організації навчально-виховного процесу.

Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у ВНЗ проводять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність.

Научіння, научування – набуття людиною знань, умінь, навичок і нових форм поведінки.

Національна рамка кваліфікацій (national qualifications framework) – це системний і структурований за компетентностями опис її рівнів.

Національна свідомість особистості – розуміння і почуття належності до етнічної спільноти як результат засвоєння культури, традицій і звичаїв свого народу.

Національне виховання – це виховання дітей на культурно історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, що забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід’ємний складник їх соціалізації.

Норма – сукупність формальних і неформальних вимог, що регулюють певні дії та поведінку суб’єктів системи вищої освіти та учасників освітнянського процесу.

Норматив – розрахункова величина витрат освітнянських ресурсів, що характеризує оптимальний стан освітнянського процесу.

Нормативна частина змісту освіти - обов’язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, із зазначенням його обсягу і рівня засвоєння, а також форм контролю і державної атестації.

Нормативний термін навчання – термін навчання за денною (очною) формою, необхідний для засвоєння особою нормативної та вибіркової частин змісту навчання і встановлений стандартом вищої освіти.

О

Об’єкт діяльності – процеси або/та явища, або/та матеріальні об’єкти, на які спрямована діяльність суб’єкта діяльності (наприклад, двигун внутрішнього згоряння, організаційно-економічна система, технологія галузі тощо).

Онтогенез (гр. *ontos* – суще і *genesis* – народження, походження) – індивідуальний розвиток організму з моменту народження до смерті.

Операторський рівень професійної діяльності – уміння готувати чи налагоджувати систему і керувати нею під час виконання конкретних задач діяльності та знання принципу (основних особливостей) побудови й принципу дії системи на структурно-функціональному рівні.

Опонент (від лат. *opponens* – той, що протиставляє, заперечує) – 1) Особа, яка заперечує чи спростовує думки доповідача, оцінює працю дисертанта під час захисту дисертації на здобуття наукового ступеня. 2) Супротивник у диспуті, дискусії.

Оптимізація процесу навчання – така організація навчального процесу, що забезпечує найкраще, найдоцільніше за даних умов функціонування

навчально-виховної системи, здобуття максимально можливих результатів за мінімальний час.

Організація педагогічних досліджень – взаємозв'язок складових елементів дослідницької роботи.

Орієнтовна основа дії – система уявлень людини про мету, план та засоби виконання дії.

Освіта – процес і результат засвоєння людиною систематизованих знань, набуття професійних умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших рис особистості, розвиток її творчих сил і здібностей.

Освітній процес – інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у ВНЗ (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Освітній рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню (початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий) рівень; науковий рівень).

Освітньо-професійний ступінь вищої освіти – передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Освітня діяльність – діяльність ВНЗ, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб.

Особа з особливими освітніми потребами – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти.

Особистісно зорієнтована технологія – це освітня технологія, головною метою якої є взаємний та плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності в спілкуванні й партнерства в спільній діяльності. Основне завдання – надання допомоги учневі у визначенні свого ставлення до самого себе, інших людей, навколишнього світу, своєї професійної діяльності. Концепцією технології є заперечення насильства над особистістю в процесі навчання та розвитку вихованця.

Особистісно орієнтованого навчання – це гуманне суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників освітнього процесу; діагностично-стимулюючий спосіб організації пізнавальної діяльності; проектування індивідуальних досягнень; урахування особливостей студентства як соціальної групи та діапазону особистісних потреб майбутнього фахівця.

Особистісно-орієнтовний підхід в освіті (personality-orientation approach in education) – спрямованість освітнього процесу на розвиток особистості людини як цілісної сутності.

Особистість – людська цілісність, системна соціальна якість, якої набуває індивід у предметній діяльності та спілкуванні, що характеризує рівень і якість впливу на нього суспільних відносин. Основними ознаками особистості є розумність дій, відповідальність, свобода, гідність, свідоме управління власною поведінкою і діяльністю, суспільна активність, наявність власних поглядів, творчість. Людина як особистість формується у соціокультурному середовищі, у процесі діяльності і спілкування.

Оцінювання навчальних результатів студентів – визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оціночних судженнях викладача знань, умінь та навичок студентів відповідно до вимог навчальних програм.

II

Парадигма (грец. – приклад, зразок) – система теоретичних, методологічних та аксіологічних установок, які поділяються більшістю й беруться за зразок членами наукового співтовариства.

Парадигми педагогічні:

а) Парадигма «знання, уміння, навички» спирається на стереотип: «Головне завдання викладача полягає в передачі студентам знань, умінь і навичок». Постійне зростання обсягів інформації унеможливорює повноцінну реалізацію цієї парадигми;

б) Когнітивна парадигма (парадигма розвивального навчання) головною метою освіти визначає розвиток науково-теоретичного (абстрактно-логічного) мислення, тобто навчання має передбачати інтенсивну розумову діяльність студентів з використанням проблемних ситуацій, запровадження системи пізнавальних завдань високого рівня складності, озброєння студентів прийомami самостійної пізнавальної діяльності.

в) Прагматична парадигма побудована на стереотипі, що продуктивним є тільки те навчання, яке надає можливості випускнику одержати матеріальну чи статусну користь у майбутньому.

г) Гуманістична парадигма виходить з того, що успішне навчання ґрунтується на внутрішній мотивації студента, а не завдяки примусу, тому головною метою викладача є підтримка і сприяння саморозвитку і самоактуалізації студента.

Парна форма – така організація навчальної роботи, за якою спільну роботу виконують дві особи: учень-учень (взаємоперевірка, взаємоопитування, взаємодиктант); учитель-учень (залік, іспит, консультація).

Патріотизм (гр. *patriotes* – земляк, співвітчизник) – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури.

Педагогіка (гр. *paídos* – дитя і *ago* – веду) – сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості протягом усього життя.

Педагогіка вищої школи – це наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів відповідно до вимог держави. Предмет науки завжди конкретизується в її меті і завданнях.

Педагогіка співробітництва – педагогічна теорія, використання якої призводить до стимулювання творчого саморозвитку особистості вчителя та учнів, допомагає усвідомлювати індивідуальні задатки, нахили, здібності та ефективно розвивати їх; ділове партнерство вчителя та учнів.

Педагогічна діагностика – виявлення за допомогою спеціальних методик стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів з метою коригування змісту, форми і методів його реалізації в педагогічному процесі.

Педагогічна закономірність – об'єктивно повторювана послідовність явищ, що відзеркалює причинно-наслідкові зв'язки педагогічних явищ і процесів.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші стосунки або зв'язки у вузівській дійсності. Набуваючи самостійного характеру, ідеї можуть поєднуватись у концепції, частково слугуючи поповненням теорії.

Педагогічна інновація – процес створення, поширенню і використання нововведень для розв'язання тих педагогічних проблем, які до цього часу вирішувалися по-іншому за рахунок внутрішніх ресурсів.

Педагогічна комунікація (*pedagogical communication*) – процес і стан педагогічної взаємодії, в результаті якої учень усвідомлює себе («Я»), відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну самість через знаходження й визначення себе в «Іншому».

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну вузівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей. Педагогічна концепція завжди повинна підкріплюватись дослідженнями та емпіричними даними. Так, концепція гуманізації і гуманітаризації спирається на соціологічні дослідження серед студентів та емпіричні міркування й пропозиції викладачів.

Педагогічна культура – це складне, динамічне, системне, багатокомпонентне особистісне утворення, яке включає діалектичну інтегровану систему якостей і властивостей, педагогічних цінностей і здібностей педагога, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності і визначають характер і рівень останніх.

Педагогічна майстерність – це комплекс якостей і властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної

діяльності педагога на рефлексивній основі. Її складовими є гуманістичне спрямування, теоретичні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

Педагогічна система – функціональну структура, діяльність якої підпорядкована певній меті, навчальні заклади і включені в спеціальну навчально-виховну діяльність спеціалісти утворюють педагогічну систему. Вся сукупність навчально-виховних і культурно-освітніх навчальних закладів складає систему освіти, котра вміщує великі педагогічні системи: систему вищої освіти, систему середньої спеціальної освіти, систему загальної середньої освіти та ін.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Складовими елементами педагогічної теорії є педагогічні ідеї, педагогічні поняття, педагогічні концепції, педагогічні закономірності і педагогічні принципи. Теорія узагальнює їх в окремих явищах. На основі теорії будується методика навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі.

Педагогічна техніка – сукупність раціональних засобів, особливостей поведінки і професійних умінь педагога, спрямованих на ефективну реалізацію педагогічних впливів на особистість студента та студентську спільноту.

Педагогічна технологія – системна категорія, орієнтована на дидактичне застосування наукового знання, наукові підходи до аналізу та організації наукового процесу з урахуванням емпіричних інновацій викладачів та спрямованості на досягнення високих результатів.

Педагогічне оцінювання – процес взаємодії викладача і здобувачів вищої освіти, в ході якого визначається якість засвоєння знань, умінь й навичок та почуттєво емоційні й раціональні чинники успішного індивідуального розвитку; визначення і вираження в умовних одиницях (балах), а також в оцінних судженнях викладача щодо знань, умінь й навичок здобувачів вищої освіти відповідно до вимог навчальних програм.

Педагогічний (дидактичний) закон (pedagogical (didactic) law) – компонент логічної структури педагогічної науки, який відображає об'єктивні, внутрішні, істотні і відносно стійкі та необхідні зв'язки педагогічних явищ.

Педагогічний досвід – практика педагогічної діяльності людини і її результат, який виявляє рівень опанування її об'єктивними закономірностями.

Педагогічний експеримент – це науково визначений дослід або спостереження досліджуваного явища у спеціально створених умовах, що дають змогу стежити за його перебігом, керувати ним, відтворювати щоразу при повторенні цих умов. Отже, експериментом є дослідження педагогічного процесу шляхом внесення в нього принципово важливих змін у відповідності з поставленими завданнями та висунутою гіпотезою, що дає можливість розкрити відношення між явищами, що вивчаються, і описати їх якісно та кількісно. Суттєвою ознакою експерименту виступає активне втручання дослідника в об'єкт педагогічного пошуку.

Педагогічний конфлікт (pedagogical conflict) – найгостріший спосіб розвитку і подолання значущих суперечностей, що виникають у взаємодії учасників педагогічного процесу.

Педагогічний процес – цілеспрямована, мотивована, доцільно організована та змістовно насичена система взаємодії суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу щодо підготовки студентів до професійної діяльності й суспільного життя.

Педагогічний процес у вищій школі (pedagogical process in high school) – внутрішньо логічно пов'язана сукупність процесів, які у своїй багатогранності й складності розвивають особистість, сутністю якої є суб'єктність, духовність, соціальна та професійна компетентності, як основа (умова, критерій) ефективної взаємодії у світі.

Педагогічний такт – це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, вміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу; почуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення; вміння керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційна урівноваженість, у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента; критичності і самокритичності в оцінці своєї праці та своїх вихованців, у нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи; повазі в студентах особистості, розвитку їх людської гідності.

Педагогічні дослідження – свідомий цілеспрямований пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу з використанням певного наукового апарату, наукових методів.

Педагогічні здібності - сукупність індивідуально-психологічних якостей особистості, які сприяють успішній педагогічній діяльності.

Педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у ВНЗ провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

Первинна посада – посада, що не потребує від випускників навчального закладу попереднього досвіду професійної практичної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Підручник – навчальна книга, яка містить основи наукових знань із певної навчальної дисципліни, викладені згідно з цілями навчання, визначеними програмою і вимогами дидактики.

Підхід до організації освітнього (навчального) процесу (approach to organization of educational (educational) process) – глобальна і системна організація й самоорганізація освітнього процесу, що містить усі його компоненти і перш за все самих суб'єктів педагогічної взаємодії викладача і студента.

Пізнавальний інтерес – вибіркове, емоційно забарвлене ставлення до пізнання, у процесі якого відбувається оволодіння змістом навчальних предметів та необхідними навичками інтелектуальної праці.

Пізнання – процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивної реальності у свідомості людини.

Післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду.

Планування – усвідомлене, цілеспрямоване прогнозування цілей та шляхів їх досягнення.

Позашкільні навчально-виховні заклади – широкодоступні заклади освіти, в яких діти та юнацтво здобувають знання, уміння і навички за інтересами, що забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля (дитячі та юнацькі бібліотеки, палаци дитячої творчості та ін.).

Показник якості вищої освіти – кількісна характеристика якості особистості випускника вищого навчального закладу, що розглядається стосовно до певних умов його навчання та сфери майбутньої соціальної діяльності.

Покарання (як метод виховання) – метод, що реалізується через несхвалення, осуд негативних дій та вчинків вихованців з метою їх припинення або недопущення в майбутньому.

Політехнічна освіта – сукупність знань про головні галузі і наукові принципи виробництва й озброєння загально виробничими уміннями, необхідним для участі в продуктивній праці однієї із галузей народного господарства.

Поняття – форма мислення, яка відображає загальні, істотні ознаки предметів і явищ дійсності.

Порівняльна педагогіка - наука, що вивчає і аналізує схожі і відмінні риси освітніх систем різних країн, тенденції і перспективи розвитку цих систем.

Порівняння – мисленнєва операція, що дає змогу встановити схожі і відмінні ознаки об'єктів, що аналізуються.

Послідовність мислення – якість мислення, що передбачає уміння людини дотримуватися логічних правил і не суперечити собі в міркуваннях, доводити і обґрунтовувати свої оцінки і висновки.

Потреба – стан живого організму, який виражає його залежність від об'єктивних умов існування та розвитку і спонукає до активності відносно цих умов.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Почуття – специфічна форма відображення дійсності, в якій виявляється стійке суб'єктивно-емоційне ставлення людини з властивими їй потребами до предметів і явищ, які вона пізнає і змінює.

Пояснення – метод навчання, що полягає в послідовному, доскональному тлумаченні понять, явищ, принципів дій приладів, наочних посібників, слів, термінів тощо.

Пояснювально-ілюстративне навчання – вид навчання, при якому пізнавальна діяльність викладача має репродуктивний характер і полягає в передачі студентам інформації за допомогою слова та наочності.

Правила навчання – регулятивні, практичні вимоги до конкретних дій викладача та студентів з метою реалізації дидактичних принципів.

Практикум (гр. *praktikos* – активний, діяльний) – вид лабораторної роботи у старших класах школи або в ВНЗ. Проводиться після вивчення великих розділів курсу. Має повторювальний і узагальнюючий характер.

Практична робота (гр. *praktikos* – активний, діяльний) – метод навчання, при якому педагог організовує вивчення предмета й формує уміння та навички його практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань, у ситуаціях максимально наближених до майбутньої професійної діяльності.

Практичне заняття (*practice session*) – форма навчального заняття, при якій викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Превентивне виховання – це керована діяльність, яка забезпечує теоретичну і практичну реалізацію заходів превентивного характеру, спрямованих на попередження та подолання відхилень у поведінці дітей та молоді, запобігання розвитку різних форм їх асоціальної і аморальної поведінки, попередження порушення прав дитини та молодої людини на вільний і повноцінний розвиток, формування у них потреби в здоровому способі життя.

Предмет дидактики – зміст освіти підростаючого покоління і організація процесу, що забезпечує оволодіння цим змістом.

Предмет діяльності (праці) – елементи навколишнього середовища, що суб'єкт має до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації у продукт.

Предмет педагогіки – навчально-виховна діяльність, що здійснюється в закладах освіти людьми, уповноваженими на це суспільством.

Прийом виховання (навчання) – це складова частина, деталь методу, необхідна для більш ефективної реалізації методу в умовах конкретної ситуації.

Прийом навчання – деталь, складова частина методу, окрема ситуація, розумова або практична дія викладача чи студента, які розкривають чи доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що виражає певний метод (наприклад, метод лекції включає такі прийоми: виклад інформації, ілюстрації, активізація уваги та ін.).

Принципи – це система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу.

Принципи виховання – основоположні, керівні ідеї, правила на основі яких потрібно здійснювати процес виховання для підвищення його ефективності.

Принципи навчання (дидактичні принципи) (educational principles) – основоположення, керівні ідеї, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи; певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Принципи педагогічного процесу – система основних вихідних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості.

Проблема – ситуація під час діяльності, яка містить суперечності наукового, організаційного або іншого характеру і являє собою перешкоди, що виникають у досягненні суб'єктом цілеспрямованого результату своєї діяльності.

Проблемне навчання – це така організація процесу навчання, основа якої полягає в утворенні в навчальному процесі проблемних ситуацій, вирішення і вирішення учнями проблем, що побудована на законах аналітико-синтетичній діяльності кори мозку та принципах пошукової діяльності.

Програма виховання – короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчально-виховного закладу щодо виховання учнів, студентів упродовж усього періоду їх навчання.

Програма навчальної дисципліни - документ, що визначає мету, зміст, об'єм та логіку вивчення дисципліни, вимоги до рівня сформованості знань і умінь, містить характеристику навчально-методичного забезпечення.

Програмоване навчання – вид навчання з використанням програми управління процесом засвоєння знань, умінь та навичок, складеної так, що на кожному ступені навчального процесу чітко обумовлюються ті знання, уміння, навички, які мають бути засвоєнні і контролюється процес засвоєння.

Програмоване навчання (гр. *πρόγραμμα* – розпорядження, оголошення) – передача змісту навчального матеріалу логічно завершеними частинами (порціями). Введення нової порції відбувається лише після контролю правильності виконання попередньої.

Продукт діяльності (праці) – те, що одержано в результаті трансформації предмета в процесі діяльності.

Просемінар (лат. *seminarium* – розсадник) – перехідна від уроку до семінару форма організації пізнавальної діяльності студентів через практичні й лабораторні заняття, в структурі яких є елементи семінару; підготовка студентів до власне семінарів.

Професійна адаптація (лат. *adapto* – пристосовую) – процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов, досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до діяльності.

Професійна діяльність викладача закладу вищої освіти – це особливий різновид творчої інтелектуальної праці. Творчість викладача полягає,

насамперед, у доборі методів і розробці технологій реалізації мети і завдань, поставлених державою перед вищою школою.

Професійна ідентичність – це прийняття особистістю певних ідей, правил поведінки, цінностей, прийнятих членами професійного співтовариства, що відповідає її потребам і можливостям.

Професійна консультація – надання особистості науково обґрунтованої допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів і засобів професійного самовизначення.

Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості.

Професійна освіта – сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для роботи в певній галузі трудової діяльності.

Професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю.

Професійний саморозвиток майбутнього викладача – це складний, динамічний неперервний процес самопізнання, самовизначення, самопроекування, самонавчання, самовдосконалення власної особистості, самореалізації педагогічних знань, умінь, навичок, здібностей та професійно значущих якостей і властивостей, постійне наближення до «ідеального я».

Професійні педагогіки – галузі педагогіки, що вивчають особливості, форми і методи навчання людей, які здобувають або мають певний фах (лікувальна, театральна, військова, спортивна педагогіки та ін.).

Професійно-педагогічна спрямованість – це професійна гідність; професійна відповідальність; захопленість професією; цілеспрямованість; любов до дітей; професійна спостережливість; доброзичлива вимогливість; професійна працездатність; саморегуляція; гумор; об'єктивність та принциповість.

Професійно-педагогічне спілкування – це система прийомів органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організація і корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості вихованця.

Професіограма – модель передбаченого результату, який існує ідеально, але має бути отриманий після певного терміну навчання і виховання здобувача у закладі вищої освіти. Як система вимог до спеціаліста, вона надає можливість передбачити конкретні шляхи, засоби, операції, критерії професійної підготовки здобувачів, а також удосконалювати програму формування особистості майбутнього педагога.

Професіографія – технологія визначення вимог, які висуває професія до особистісних якостей, психологічних здібностей, психофізіологічних можливостей людини.

Професіонал – той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією (добрий фахівець, знавець своєї справи).

Професіоналізм – оволодіння основами та глибинами якої-небудь професії; професіоналізм виступає в якості інтегральної характеристики людини – професіонала (як суб'єкта діяльності та індивідуальності), що проявляється в діяльності та спілкуванні, у досягненні високих виробничих показників, в особливостях його професійної мотивації, системі його устремлень ціннісних орієнтаціях, значущість праці для фахівця як смислу життя.

Професіоналізм діяльності – це якісна характеристика суб'єкта праці, яка відображає високу професійну кваліфікацію та компетентність, різноманіття ефективних професійних навичок та вмінь, в тому числі оснований на творчих рішеннях, володінні сучасними алгоритмами і способами вирішенні професійних завдань, що дозволяє діяти з високою і стабільною продуктивністю; це характеристика, яка підлягає подальшому розвитку.

Професіоналізм особистості – це якісна характеристика суб'єкта праці, яка відображає високий рівень професійно важливих, особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток.

Професіоналізм спілкування – це готовність і вміння використовувати системні знання, особистісній якості у взаємодії зі здобувачами.

Професія – набір робіт, які характеризуються заданим рівнем збігу основних завдань та обов'язків, що виконуються чи мають бути виконані працівником. Професія вимагає від працівника визначеного кола знань та умінь.

Професор (лат. professor – викладач, учитель) – вчене звання, що присвоюється найбільш кваліфікованим викладачам вищих навчальних закладів і науковим співробітникам науково-дослідних установ за клопотанням цих установ. Звання П. присвоюється особам, які мають учений ступінь доктора наук, а в окремих випадках – висококваліфікованим спеціалістам, які не здобули вченого ступеня, але мають великі заслуги в галузі науки, техніки, в багаторічній педагогічній діяльності, а також є авторами друкованих праць і навчально-методичних посібників. В Україні звання П. працівникам науково-дослідних установ присвоює Вища атестаційна комісія, а працівникам ВНЗ – Міністерство освіти України.

Профорієнтація – це науково обґрунтована система соціально-економічних, психологічних, виробничо-технічних та індивідуальних заходів, що спрямовані на надання допомоги учням у професійному самовизначенні згідно з особистісними здібностями, можливостями, покликаннями та врахування потреб суспільства.

Процедура діяльності (праці) – технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту. Інформація про спосіб діяльності фіксується у вигляді програми або алгоритму на певних матеріальних носіях.

Психіка (гр. psychikos – душевний) – властивість високоорганізованої матерії, що проявляється у відображенні об'єктивної дійсності.

Психологічна структура діяльності педагога є своєрідним відображенням діяльності педагогічних систем.

Психологічна структура діяльності – це взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних задач.

Психологія (гр. *psyche* – душа і *logos* – слово, вчення) – наука про факти, закономірності та механізми психічного життя людей і тварин.

Психологія вищої школи (*psychology of higher education*) – система психологічних знань про закономірності і механізми функціонування психіки студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності, закономірності науково-педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу та соціально-психологічні особливості взаємин, спілкування викладача і студентів.

Психолого-педагогічна структура педагогічної діяльності - система дій педагога, спрямована на досягнення поставлених цілей засобами розв'язання педагогічних завдань.

Р

Результат – зміни між початковим і кінцевим станом, які ми спостерігаємо у поведінці вихованців.

Результати навчання - знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів.

Рейтинг (англ. *rating* – оцінка, порядок, класифікація) – позиція студента в групі за результатами навчання з певного предмета, яка визначається рейтинговим показником, тобто величиною, що є відсотковим відношенням суми оцінок з усіх модулів до суми максимально можливих.

Ректор (лат. *rector* – керівник, управитель) – в багатьох країнах керівник вищого навчального закладу. У сучасній Франції Р. – також особа, яка очолює навчальний округ («академію»).

Репродуктивні методи навчання (репродукція – відтворення) – методи навчання, що ґрунтуються на репродуктивному характері мислення студентів. Репродуктивними можуть виступати словесні, наочні і практичні методи (розповідь, лекція, бесіда, наочність, вправи, практичні завдання) у випадках, коли зміст навчального матеріалу: а) інформативний; б) є описом способів практичних дій; в) є принципово новим чи достатньо складним для самостійного засвоєння студентами й подається у готовому вигляді. На Р. м. н. побудоване програмоване навчання.

Реферат (лат. *refere* – доповідь) – короткий усний чи письмовий виклад основних тез вчення, наукової праці, дослідження або змісту книги; доповідь на певну тему, що містить огляд друкованих джерел, власні висновки.

Рефлексія - здатність людини до самопізнання, аналізу своїх дій, вчинків, мотивів і їх співставлення з суспільно-значущими цінностями.

Рівень домагань – прагнення досягти мети тієї складності, на яку людина вважає себе здатною.

Рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), що виконує працівник. У сфері праці розрізняють такі рівні професійної діяльності: стереотипний, операторський, експлуатаційний, технологічний, дослідницький.

Рівень якості вищої освіти – відносна характеристика якості вищої освіти, що ґрунтується на порівнянні значень показників якості, отриманих на підставі діагностичних екзаменів випускників вищого навчального закладу, із критеріально-орієнтованим еталоном, що репрезентується стандартом вищої освіти.

Робота – певні завдання та обов'язки, які виконуються чи мають бути виконані однією особою (працівником). Робота є статистичною одиницею, що класифікується відповідно до кваліфікації, необхідної для її виконання.

Родинна педагогіка – складова народної педагогіки, в якій зосереджені знання і досвід щодо створення і збереження сім'ї, започаткування та продовження сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких), принципів виховання дітей у сім'ї.

Розвиваюче (розвивальне) навчання – спрямованість змісту, принципів, методів і прийомів навчання на ефективний розвиток пізнавальних процесів особистості: сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо. Зміст Р.Н. вимагає активізації мисленнєвих дій.

Розвиток – кількісні та якісні зміни, які відбуваються з людиною протягом життя, під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (спадковість, середовище, виховання, активність).

Розвиток людини – процес становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Розповідь – монологічний словесний метод навчання, який являє собою живий, образний, емоційний виклад будь-якого питання, що містить переважно фактичний матеріал.

Розуміння - процес осмислення явищ або предметів через виявлення істотних ознак і зв'язків між ними.

Розумове виховання – цілеспрямована діяльність вихователя з розвитку пізнавальних інтересів, розумових сил та мислення учнів, культури розумової праці.

Рушійні сили навчально-виховного процесу – сукупність внутрішніх і зовнішніх суперечностей, вирішення яких сприяє просуванню до нових цілей.

С

Самоактуалізація – прагнення людини до повнішого виявлення, розвитку і реалізації своїх особистісних можливостей, постійний процес розвитку свого потенціалу до максимально можливого. Самоаналіз – прийом самовиховання, який передбачає критичні роздуми над своєю поведінкою, окремими вчинками.

Самовиховання – свідомо, цілеспрямована, самостійна діяльність особистості, спрямована на формування у себе позитивних рис і подолання негативних.

Самоконтроль – прийом самовиховання чи самоосвіти, який полягає у систематичному фіксуванні (подумки або письмово) свого стану, досягнень і поведінки для того, щоб попередити небажані дії, емоції, вчинки, коригувати їх.

Самонавіювання – прийом самовиховання, який передбачає повторення подумки або вголос певних суджень з метою формування чи подолання певних рис своєї особистості.

Самоосвіта – система навчання згідно власних освітніх цілей з мінімальною участю інших осіб, самотужки. Самоосвіта пов'язана із шкільним та позашкільним навчанням, стає формою неперервної освіти та впливає на постійне удосконалення особистості; здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, переважно без допомоги викладача.

Самореалізація – свідомо діяльність особистості, спрямована на реалізацію власних сил, здібностей, можливостей тощо.

Саморозвиток – розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійними заняттями, вправами; розвиток кого-, чого-небудь власними силами, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил; те саме, що саморух.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе як особистості (своїх якостей і рис, стосунків з іншими людьми, місця і ролі у суспільстві).

Самостійна навчальна робота – різноманітна індивідуальна чи колективна навчальна діяльність студентів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданням педагога, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі.

Самостійна позааудиторна робота здобувачів вищої освіти – це процес, в якому домінує процес самореалізації. Вона дає змогу студентам гармонізувати внутрішні і зовнішні фактори формування професійної культури; створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу; задоволення цих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. це не лише засіб зростання інтелектуального потенціалу, професійної культури, а й платформа формування відповідальності, оволодіння засобами самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти.

Самостійна робота розглядається, з одного боку, як різновид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес, і як основа самоосвіти, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого – як система заходів чи педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю здобувачів вищої освіти.

Самостійність – одна із властивостей особистості. Характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; По-друге, ставленням особистості до процесу діяльності її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються у процесі діяльності.

Самостійність мислення – якість мислення, що виявляється в здатності людини ставити нові проблеми, знаходити нетрадиційні оригінальні підходи до їх вирішення, виявляти ініціативу в творчому пошуку.

Самостійність студента (*independence of the student*) – це уміння систематизувати, планувати, здійснювати, контролювати й регулювати свою навчально-професійну діяльність і пізнавально-розумові дії без очевидної допомоги й прямого керівництва з боку викладача.

Сангвінік (лат. *sanguis* – кров) – людина, яка має сангвінічний темперамент, що проявляється в енергійності, великій емоційності, легкому пристосуванню до різних обставин і нових людей, гарному самопочутті та інших якостях особистості.

Світогляд - цілісне уявлення особистості про природу, суспільство, людину, яке знаходить вияв у системі цінностей, ідеалів, установок. С. містить сукупність знань про світ, почуття, ставлення, оцінки, переконання.

Семестр (лат. *semestris* – шестимісячний, від *sex* – шість і *mensis* – місяць) – половина навчального року у вищих навчальних закладах.

Семінар – це форма організації навчання, що складається з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення здобувачами програмного матеріалу і обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності (доповідей, рефератів, повідомлень, вузлових питань тощо).

Семінарське заняття (*workshop*) – форма навчального заняття, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

Середня загальна освіта – сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для участі в суспільно корисній праці незалежно від майбутньої професії та для одержання спеціальної освіти, є основою, на якій будується будь-яка галузь вищої освіти.

Середовище – сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і впливають на її розвиток.

Сертифікація фахівця – процедура визначення відповідності професійно важливих якостей фахівця, його компетенції тощо вимогам, що надані у нормативних документах, в яких відображені вимоги до його кваліфікації.

Сесія екзаменаційна (від лат. *session* – засідання) – період складання заліків та іспитів у вищому навчальному закладі, де запроваджено курсову або предметно-курсому систему навчання.

Синтез – відновлення цілісності об'єкта, предмета в усьому розмаїтті його виявлень, що досліджується.

Система вищої освіти – сукупність взаємодіючих: послідовних стандартів вищої освіти; ВНЗ усіх форм власності; інших юридичних осіб, що надають освітні послуги у галузі вищої освіти; органів, які здійснюють управління у галузі вищої освіти.

Система освіти (гр. *systema* – утворення) – сукупність навчально-виховних закладів, які систематично і послідовно виховують, навчають і готують до життя підрастаючі покоління відповідно до завдань суспільства. До

системи освіти в Україні входять дитячі ясла, садки, загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, вищі навчальні заклади. Часто до С. о. відносять також різні навчальні заклади для дорослих.

Систематичність навчання - відповідність викладу матеріалу внутрішній логіці навчальної дисципліни, дидактичним правилам: від простого до складного, від невідомого до відомого, від часткового до загального; забезпечення на основі виконання цих правил цілісної системи знань, умінь і навичок. Принцип систематичності реалізується під час складання навчальних програм, навчальних планів, навчальних підручників, посібників, організації навчального процесу.

Системний підхід в освіті (system approach in education) – орієнтує на визначення освіти (навчання) як системи, та вимагає розгляду системоутворюючих зв'язків мети, завдань, змісту, форм і методів навчання не ізольовано, а у взаємодії компонентів педагогічного процесу, що дозволяє виявляти загальні системні властивості та якісні характеристики.

Слухач – особа, яка навчається на підготовчому відділенні вищого навчального закладу, або особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти.

Соціалізація (лат. *societas* – спільність, суспільство) – процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, утвердження його як особистості, залучення до суспільного життя як активної, дієвої сили.

Соціальна педагогіка (лат. *socialis* – товариський, громадський) – галузь педагогіки, що вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах.

Соціометрія (лат. *societas* – спільність, суспільство і гр. *metron* – міра) – метод кількісного визначення взаємозв'язків, які утворюються між членами групи в процесі міжособистісного спілкування і взаємодії.

Спадковість – передача від батьків до дітей певних якостей та особливостей, закладених у генетичній програмі.

Спеціалізація за спеціальністю – категорія, що характеризує відмінності окремих задач діяльності фахівця за ознаками різниці засобів або/та продуктів, або/та умов діяльності в межах спеціальності. Спеціалізація пов'язана як із необхідною галуззю знань, використовуваними інструментами чи устаткуванням, так і з продукцією, яка виробляється, або надаваними послугами і відповідає певною мірою деталізованому колу професійних завдань та обов'язків.

Спеціальні методи – методи, які застосовуються при вивченні окремих навчальних предметів.

Спеціальність – категорія, що характеризує: у сфері праці – особливості спрямованості й специфіку роботи в межах професії (зміст задач професійної діяльності, що відповідають кваліфікації); у сфері освіти – спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівця (визначається через узагальнений об'єкт діяльності або виробничу функцію та предмет діяльності фахівця і відображає, насамперед, вид його діяльності й сферу застосування його праці).

Спецкурс - навчальний предмет (курс), який вивчається найчастіше на старших курсах ВНЗ з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми знаннями і актуальними вміннями з метою спеціалізації студентів у певній фаховоспрямованій галузі знань.

Спецсемінар - навчальний предмет, дисципліна, що вивчається студентами старших курсів з метою спеціалізації і передбачає оволодіння спеціальними засобами професійної діяльності в певній галузі науки або практики.

Спілкування – форма активності особистості, яка породжується потребам у сумісній життєдіяльності та обміні інформацією, проявляється у встановленні та розвитку контактів між людьми, формуванні міжособистісних стосунків.

Спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта дослідження, яке дає змогу отримати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень.

Стандарт вищої освіти – система основних параметрів, що приймаються за державну норму фахової підготовки. Основними об'єктами стандартизації в освіті є її структура, зміст, обсяг навчального навантаження й рівень підготовки студентів. С. в. о. визначає обов'язковий мінімум змісту основних програм, максимальний обсяг навчального навантаження студентів, вимоги до рівня підготовки випускників і є основою для створення низки нормативних документів (навчальних планів, положень про акредитацію навчальних закладів, атестації кадрів тощо).

Стандарт освітньої діяльності – це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи.

Старший науковий співробітник – вчене звання і штатна посада в науково-дослідних установах України. Вчене звання С. н. с. присуджується докторам і кандидатам наук, які мають друковані праці або винаходи, обіймають штатну посаду С. н. с., завідувача відділу, сектору чи лабораторії (за конкурсом чи переобранням на цю посаду) і успішно відпрацювали на цій посаді в даній установі не менше року.

Статеве виховання – один з елементів процесу виховної роботи, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді та оволодіння нормами взаємин з представниками протилежної статі, а також правильне ставлення до питань статі, створення сім'ї та відносин в ній.

Стереотипізація (лат. stereos – твердий і гр. typos – відбиток, форма) – привнесення в образ партнера рис, якими наділяють представників певної професійної, національної чи соціальної групи.

Стереотипний рівень (рівень використання) професійної діяльності – уміння використовувати налагоджену систему (об'єкт діяльності) під час виконання конкретних задач діяльності, та знання призначення об'єкта і його основних (характерних) властивостей.

Стиль педагогічний – стійкі індивідуально-специфічні риси педагогічної діяльності, які традиційно складаються в досвіді викладача. С. п. є своєрідним

«педагогічним почерком», певною манерою педагогічних дій і притаманний кожному педагогу.

Стимул – організований вплив на свідомість, почуття і волю людей з метою підвищення трудової і громадської активності їх, дотримання норм і правил поведінки в громадському середовищі і побуті.

Стимулювання – спонукання, здійснений поштовх, імпульс до думки, почуттів і дії.

Стрес (англ. stress – напруга) – емоційний стан організму, який виникає у напружених обставинах і виявляється у порушенні перебігу психофізіологічних процесів, координації рухів, дезорганізації та гальмуванні всієї діяльності.

Структура – зв'язок та послідовність елементів певного явища або процесу, які пов'язані між собою певними зв'язками.

Структурно-логічна схема підготовки – наукове й методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми підготовки. Структурно-логічна схема підготовки надається у вигляді мережі міждисциплінарних зв'язків за напрямом підготовки або спеціальністю і діє протягом усього терміну реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки.

Студент – особа, зарахована до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра.

Студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.

Студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

Суб'єктність - здатність людини усвідомлювати себе носієм знань, волі, відносин, здатність здійснювати усвідомлений вибір, усвідомлювати свої дії і життя.

Суб'єкт педагогічної діяльності – люди чи група людей, які здійснюють цю діяльність, тобто до суб'єктів такої діяльності відносяться педагоги чи групи людей, які організовують і керують згаданою діяльністю, а також соціальне середовище, у якому здійснюється педагогічна діяльність.

Суб'єктність особистості (subjectivity of a person) – інтегральна властивість, яка є мотиваційним, інтеграційним, регулятивним, координаційним центром життєтворчості та життєдіяльності особистості; бути суб'єктом – значить ініціювати і здійснювати практичну діяльність, комунікацію, пізнання та інші види специфічної людської активності; це комплекс внутрішніх умов, джерело та психологічний механізм особистісного і професійного саморозвитку.

Сучасна педагогіка – це комплекс теоретичних і прикладних наук про навчання, виховання і освіти як соціально організовані і цілеспрямовані процеси, а також про шляхи удосконалення цих процесів.

Т

Талант (гр. *talanton* – вага, міра, рівень здібностей) – поєднання високорозвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створювати такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість.

Творчий рівень розвитку здібностей – найвищий рівень розвитку здібностей людини, який проявляється у творчому мисленні, спрямованому на створення нових зразків матеріальної і духовної культури.

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення; передбачає наявність певних особистісних і процесуальних характеристик: здібностей, мотивів, уяви, інтуїції, умінь тощо.

Темп навчання (лат. *tempus* – час) – ступінь швидкості, з якою розгортається навчальний процес, виконується програма і засвоюється навчальний матеріал.

Темперамент (лат. *temperamentum* – устрій, узгодженість) – сукупність індивідуально-психологічних якостей, яка характеризує динамічний та емоційний аспекти поведінки людини і виявляється в її діяльності і спілкуванні.

Теорія педагогічна - система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи педагогічної діяльності. Складовими елементами педагогічної теорії є педагогічні ідеї, педагогічні поняття, педагогічні концепції, педагогічні закономірності, педагогічні принципи.

Термін - слово або вислів, яким у науці називають один предмет; яке використовують з одним, чітко окресленим значенням.

Тест (від англ. *test* – випробування, перевірка) – стандартизоване, коротке, обмежене в часі випробування; сукупність завдань, які переважно вимагають однозначної відповіді, укладений за певними правилами та процедурами, передбачає попередню експериментальну перевірку й відповідає таким характеристикам ефективності, як валідність і надійність.

Тест досягнень – тип психодіагностичних методик, що спрямовані на оцінювання досягнення рівня сформованості певної компетенції.

Тест ситуаційний – критеріально-орієнтований тест досягнень, який складається з цілеспрямованого набору тестових завдань, призначених для оцінювання рівня сформованості знань щодо орієнтовних основ дій, які є адекватними діяльності вирішення проблемних ситуацій, що властиві майбутній діяльності (соціальній, виробничій) випускників ВНЗ.

Тести критеріально-орієнтовані – типи тестів, що призначені для визначення рівня індивідуальних досягнень щодо певного критерію на основі логіко-функціонального аналізу змісту завдань. Як критерій (або об'єктивний еталон), звичайно, розглядаються конкретні знання, уміння, навички, що необхідні для успішного виконання тієї чи іншої задачі діяльності.

Тестовий контроль (англ. test – іспит, випробування) – метод навчання, який передбачає вибір учнем чи студентом одного або кількох варіантів із запропонованого переліку завдань.

Тестування – це система психолого-педагогічних завдань, спрямованих на дослідження окремих рис і властивостей людини.

Технікум (від грец. τεχνικόν – досвідченість, уміння) – прийнята в Україні й ряді інших країн назва навчального закладу II рівня акредитації, що готує молодших спеціалістів для різних галузей промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, зв'язку.

Технічна освіта – складова частина комплексу спеціальної освіти в єдиній системі освіти України, яка забезпечує підготовку для промислово-технічних галузей народного господарства фахівців трьох основних категорій – інженерів, техніків і кваліфікованих робітників.

Технологічний рівень професійної діяльності – уміння під час виконання конкретних задач діяльності здійснювати розробку систем, що відповідають заданим характеристикам (властивостям), і знання методів синтезу та технологій розробки систем та способів їх моделювання.

Технологія навчання – сукупність форм, методів, прийомів та засобів передавання соціального та/або професійного досвіду у процесі навчання.

Технологія освіти – процес та результат створення/проектування адекватної потребам і можливостям особи та суспільства системи соціалізації, особистісного та професійного розвитку людини в закладі освіти, що складається із спеціальним чином сконструйованих відповідно до заданої мети методологічних, дидактичних, психологічних, інтелектуальних, інформаційних та практичних дій, операцій, прийомів, кроків, які гарантують досягнення цілей, що визначені учасниками освітнянського процесу, та свободу їх усвідомленого вибору.

Технологія успіху – наука про майстерність успішного життєтворення особистості.

Тип діяльності – характеристика професійної діяльності залежно від способів і форм її здійснення. Визначається станом взаємодії фахівця з об'єктом діяльності – системою, що характеризується однаковою узагальненою метою (продуктом) діяльності.

Типова задача діяльності – узагальнена задача діяльності, що є характерною для більшості виробничих або соціальних ситуацій і не містить конкретних даних, а отже, не має конкретного вирішення (можуть бути визначені тільки шляхи вирішення).

Типологія – результат типологічного опису і зіставлення об'єктів за певними ознаками.

Точність запам'ятовування – індивідуальна особливість пам'яті, яка характеризується кількістю зроблених помилок при відтворенні матеріалу після його запам'ятання.

Трансфер кредитів - можливість «перенесення кредитів» у розумінні визнання у ВНЗ країни «Б» періодів навчання в інших ВНЗ цієї країни чи країни «А», де було задокументовано ці кредити.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Трудове виховання – цілеспрямований процес залучення молоді до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання молоді виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості, вироблення практичних умінь і навичок праці.

У

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної чи рухової активності індивіда.

Узагальнений об'єкт діяльності фахівця з вищою освітою – загальна назва природних чи штучних систем, на зміну властивостей яких спрямована діяльність суб'єкта. Певні етапи циклу існування систем (об'єктів діяльності) визначають типи діяльності фахівців.

Узагальнення – мисленнєва операція об'єднання предметів і явищ за їх спільними й істотними ознаками.

Українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством;

Українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями;

Уміння – здатність людини виконувати певні дії на основі відповідних знань та навичок. Системи умінь різних видів формують відповідні компетенції. Уміння поділяються за видами: предметно-практичні, предметно-розумові, знаково-практичні, знаково-розумові.

Уміння знаково-практичні – уміння щодо виконання операцій зі знаками та знаковими системами. Прикладами цих дій є письмо, прокладання курсу по карті, одержання інформації від пристроїв тощо;

Уміння знаково-розумові – уміння щодо розумового виконання операцій зі знаками та знаковими системами. Наприклад, дії, необхідні для виконання логічних та розрахункових операцій. Ці дії дозволяють вирішувати широке коло задач в узагальненому вигляді.

Уміння предметно-практичні – уміння виконувати дії щодо переміщення об'єктів у просторі, зміни їх форми тощо. Головну роль у регулюванні предметно-практичних дій виконують перцептивні образи, що відображають

просторові, фізичні та інші властивості предметів і забезпечують керування робочими рухами відповідно до властивостей об'єкта та завдань діяльності;

Уміння предметно-розумові – уміння щодо виконання операцій із розумовими образами предметів. Ці дії вимагають наявності розвиненої системи уявлень і здатність до розумових дій (наприклад, аналіз, класифікація, узагальнення, порівняння тощо);

Умови діяльності (праці) – характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності (температура, склад повітря, рівень акустичних шумів, пристосованість приміщення до праці, меблі, а також соціальні умови, просторові та часові чинники).

Університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) ВНЗ, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Управління – діяльність, спрямована на розробку і реалізацію рішень, організацію контролю об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Учіння – система пізнавальних дій, спрямованих на досягнення цілей навчання, на вирішення конкретних навчальних завдань; процес набуття і закріплення (або зміна наявних) способів діяльності індивіда.

Уява – процес створення людиною на основі її попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймала і не сприймає.

Ф

Фактор – постійно діючі обставини, які мають суттєве і навіть визначне значення у розвитку явища, що вивчається.

Факультатив – форма диференційованого навчання, мета якого полягає в поглибленні загальноосвітніх знань, трудової підготовки, розвитку різнобічних інтересів і здібностей школярів.

Факультативний курс (лат. *facultas* – можливість) – навчальний предмет, дисципліна, що вивчається студентами ВНЗ за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань.

Факультет – структурний підрозділ ВНЗ, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних вищих навчальних закладах у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів (вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання), вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту, вищих навчальних закладів культури та мистецтва).

Фасилітація (від англ. facilitate - допомагати, полегшувати, сприяти) - особлива педагогічна філософія як система особистісних настанов, що реалізуються в процесах міжособистісної взаємодії викладача зі студентами, у якій акцент робиться на «допомогаючій» місії першого. Викладач фасилітатор є помічником і співавтором позитивних особистісних змін і власних зокрема. Основою фасилітації є створення особливого, стимулюючого «психологічного поля». Основоположник гуманістичної концепції навчання К. Роджерс зазначив, що діяльність вихователя-фасилітатора має спиратись на наступні настанови: щирість, відвертість, відкритість у спілкуванні; безумовне позитивне сприйняття, довіра, упевненість у можливостях і здібностях підопічних; емпатичне розуміння - здатність викладача бачити внутрішній світ вихованця з його внутрішньої позиції.

Філія – територіально відокремлений структурний підрозділ вищого навчального закладу, що утворюється з метою задоволення потреб регіонального ринку праці у відповідних фахівцях та наближення місця навчання здобувачів вищої освіти до їх місця проживання. Філія не є юридичною особою і діє на підставі затвердженого вищим навчальним закладом положення та відповідно до отриманої ліцензії на провадження освітньої діяльності.

Філософська парадигма освіти (philosophical paradigm to master) – це сукупність принципів і способів організації та побудови освітньої діяльності, які визначають кут зору на освіту та її онтологію, ціннісні настанови, що впливають на вибір освітньої моделі та формування освітнього ідеалу, адекватного цивілізаційним та соціокультурним запитам суспільства.

Форма виховання – зовнішній вираз узгодженої діяльності вихователя і вихованців, спрямований на досягнення певної виховної мети.

Форма навчання – різновид побудови, організації навчального процесу – зовнішній вираз цілеспрямованої взаємодії викладача і студентів, що характеризується розподілом навчальних організаційних функцій, добором і послідовністю ланок навчальної роботи, режимом часовим і просторовим.

Форми організації навчання (forms of education organization) – спеціально організована діяльність учителя (викладача) й учнів (студентів), яка відбувається за встановленим порядком у певному режимі (уроки, лекції, практикуми, семінари, факультативи, додаткові, індивідуальні заняття; домашня навчальна робота учнів (студентів).

Формування – становлення та розвиток особистості як соціальної істоти під впливом виховання.

Формування самостійності у процесі навчання – одне із основних завдань шкільного навчання. Відповідно, аналіз умов такого формування – одне із завдань педагогічної науки. Самостійність визначається не лише самостійною діяльністю, знаннями, уміннями й навичками самостійної роботи, але й умінням ставити цілі, планувати їх, здійснювати, відповідати за їх рішення.

Фронтальна робота – це форма організації навчання, при якій вчитель ставить перед класом запитання або пізнавальні завдання, у вирішенні яких беруть участь всі учні у достатньо швидкому темпі (фронтальна бесіда,

фронтальне опитування, фронтальний виклад матеріалу, фронтальне виконання вправ).

Фрустрація (лат. frustratio – обман, розлад, руйнування планів) – психічний стан емоційного напруження, який викликають об'єктивно нездоланні (або суб'єктивно уявлювані) перешкоди, що виникають на шляху до важливої мети.

Фундаменталізація вищої освіти - підсилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки студентів до життєдіяльності в сучасних умовах.

Х

Характер (гр. charakter – прикметна риса, ознака) – складне й індивідуально-своєрідне поєднання рис людини, яке формується в процесі її розвитку під впливом умов життя та виховання і виявляється в її поведінці і діяльності.

Ц

Цикл існування об'єкта діяльності – період, протягом якого існує об'єкт діяльності фахівця від «зародження» (проектування) до його ліквідації. Період існування об'єкта діяльності ділиться на окремі етапи: проектування, протягом якого вирішуються питання щодо конструкції або змісту; створення; експлуатація, протягом якої об'єкт використовується за призначенням; відновлення (ремонт, удосконалення тощо), яке пов'язане з відновленням властивостей, якостей, підвищенням продуктивності, інших ознак; утилізація та ліквідація.

Цикл підготовки – сукупність складових змісту освітньої або професійної підготовки (змістових модулів, блоків змістових модулів), що поєднані за ознаками приналежності їх змісту до спільного освітнього або професійного напрямку.

Цілеспрямованість – воляова якість, що полягає в умінні людини керуватися у своїх діях і вчинках загальними і чіткими цілями, зумовленими її стійкими переконаннями.

Ч

Часткові (предметні) методики – галузі педагогіки, предметом дослідження яких є закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти всіх типів.

Член-кореспондент – академічне звання в Україні і ряді зарубіжних країн (Білорусь, Польща, Росія, Словаччина, Чехія, Франція та ін.). В Україні Ч.-к. обирають до складу Національної і галузевих академій наук за видатні успіхи у розвиткові науки. Право висувати кандидатів у Ч.-к. мають наукові установи, громадські організації та окремі особи. Ч.-к. обираються таємним голосуванням у відповідних відділеннях академій наук і затверджуються загальними зборами відповідних академій.

Ш

Швидкість запам'ятовування – індивідуальна особливість пам'яті, яка визначається кількістю повторень, необхідних людині для запам'ятання певного обсягу матеріалу.

Швидкість мислення – якість мислення, що визначається часом, протягом якого різні люди справляються з виконанням тих самих завдань.

Я

Якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

Якість вищої освіти випускників вищого навчального закладу – це якість вищої освіти, яка також відображає здатність задовольняти відповідно до соціальних норм суспільні вимоги до виконання майбутніх соціально-професійних ролей, відповідати за свої соціально важливі рішення, задовольняти прагнення соціального статусу та престижу.

Якість знань (quality of knowledge) – характеристика результатів засвоєння знань, що має різні ознаки: повноту, глибину, усвідомленість, системність, гнучкість, узагальненість, які виявляються через багатоаспектний аналіз результатів засвоєння та застосування знань.

Якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Якість освітньої діяльності – рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.

«Я»-концепція (лат. conceptio – сприйняття) – стійка, динамічна система уявлень людини про себе, на основі якої вона вибудовує взаємовідносини з іншими людьми.

Список використаних джерел

1. Вітвицька С. С. Педагогіка вищої школи: практикум. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 174 с.
2. Виноградова В.Є., Юрченко В.І. Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 296 с.
3. Власова О. І., Невідома Я. Г., Пащенко С. Ю., Семиченко В. А. Психологія вищої школи : підручник. К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. 405 с.
4. Головенкін В. П. Педагогіка вищої школи : підручник; 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.
5. Залюбівська О. Б., Прищак М. Д. Педагогіка, психологія та методика викладання у вищій школі: курс лекцій. Вінниця : ВНТУ, 2019. 150 с.
6. Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів (для аспірантів і магістрів) : навч.-метод. Видання. Ужгород : Видавництво УЖНУ «Говерла», 2021. 41 с.
7. Мельничук Л. Б., Шкабаріна М. А. Педагогіка і психологія вищої школи: навчально-методичний посібник. Львів : «Новий Світ- 2000», 2021. 266 с.
8. Нова українська школа та моделі взаємодії в кризових умовах : колективна монографія / за ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 372с.
9. Педагогіка вищої школи : навчал. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. К. : Знання, 2007. 495 с.
10. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / О.І. Федоренко та ін.; за заг. ред. О. І. Федоренко. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 240 с.
11. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. К. : Каравела, 2011. 360 с.
12. Шевчук С. С., Кулішов В. С. Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект : навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.
13. Яцик Т.О., Степанюк В.В. Словник коротких термінів з педагогіки. Луцький фаховий педагогічний коледж КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2022. 50 с.

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

на здобуття освітнього ступеня магістр
здобувачами вищої освіти всіх форм навчання
спеціальності 053 «Психологія»

Укладач: Ольга Миколаївна Чусова

Підписано до друку _____ Зам. _____

Формат паперу 60 X 84 1/16 Обсяг 3,7 авт. арк.

Тираж 300 прим. ОНЕУ, м. Одеса, вул. Преображенська, 8